

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

Ģeogrāfijas un Zemes
zinātņu fakultāte

NIBIO
NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Fenoloģisko novērojumu vadlīniju sugu apraksti

Teksts: Valda Baroniņa, Nora Rustanoviča
Zīmējumi: Rūta Kazāka

Latvijas Dabas fonds
2016

Vadlīnijas izstrādātas projekta "Klimata valoda" ietvaros, kas tiek īstenots ar EEZ finanšu instrumenta programmas "Nacionālā klimata politika" atbalstu.

AUGI

	ziedēšana
	lapu plaukšana
	gatavas ogas
	lapu krāsošanās
	lapu nokrišana

Ar gaišāku toni norādīts laiks, kad var sākt
novērot fenoloģisko fāzi, taču parasti process
norit vēlāk - tas iekrāsots tumšākā tonī!

Līdz 5 m augsts vasarzaļš krūms (reti koks līdz 7 m) ar pelēkbrūnu mizu. Stumbri zaroti. Lapas ieapaļas, maksimums līdz 12 cm garas un līdz 8 cm platas, lapas plātne un arī īsa kātiņš parasti apmatoti. Lapas mala divkārt zāgzobaina, gals smails, pamats sirdsveidīgs. Zied ļoti agri pavasarī pirms lapu plaukšanas – martā, aprīlī. Ziedi viendzimuma. Vīrišķie (♂) ziedi līdz 15 cm garās nokarenās, pelēkbrūnās spurdzēs, bet ziedēšanas laikā tās iedzeltenas, martā, kad nereti vēl sniegs – uz tā var redzēt sabirušos putekšņus. Putekšņi birst tikai saulainā laikā, mitrā laikā putekšņmaciņi slēgti. Sievišķie (♀) ziedi zied vēl nedaudz agrāk par vīrišķajiem ziediem, tie slēpjas pumpurveida ziedkopā, bet ārpus pumpura kā mazi sariņi redzamas tikai tumši sarkanas drīksnas. Apputeksnēšanu veic vējš. Rudenī, no augusta līdz oktobrim, nogatavojas auglis – rieksts, kas apņemts ar zaļu, zobaini dalītu lapveida vīkalu.

1. Ziedēšana:
 - a) zied sievišķie ziedi (♀);
 - b) birst putekšņi no vīrišķo ziedu spurdzēm (♂).

* Mēdz pieskaitīt arī bērzu dzimtai *Betulaceae*.

Parasti lazdas zied martā, tomēr nereti vērojami t.s. agrie vai vēlīe pavasari. Piemēram, 1990. gadā lazdas sāka ziedēt vidēji jau 11. februārī, bet 1981. gadā vidēji 8. aprīlī. Arī 2016. gadā pirmie lazdu ziedēšanas novērojumi Kurzemē jau februāra vidū.

Izplatība

Lazdu ģintī ir ap 20 sugas, izplatītas ziemeļu puslodes mērenajā joslā. Latvijā savvaļā 1 suga – parastā lazda *Corylus avellana*, kas plaši izplatīta Eiropā, arī Latvijā bieži sastopama.

Ekoloģija

Augsnes ziņā lazdas ir prasīgas – mēdz augt auglīgās, pat nedaudz kaļķainās augtenēs. Sastopama pamežā auglīgākajos meža tipos, biežāk krastu nogāzēs, gravās, ātri ieviešas izcirtumos, degumos, tomēr aug samērā lēni. Augot apēnotās vietās mūža ilgums lazdām ir 30-40 gadi, bet skrajās vietās un ārpus meža var sasniegt 60-80 gadu vecumu. Ziedēt un ražot riekstus sāk pēc 10 gadiem, bet, ja aug no atvasēm, tad ātrāk. Ļoti bargās ziemās lazdas var izsalt. Kaut arī riekstu raža ir katru gadu, tomēr bagātīgi ražo tikai ik pēc 3-4 gadiem. Sēklas (riekstus) izplata dzīvnieki – to sauc par zoohoriju. Nereti rieksti tiek izplatīti, kad dzīvnieki gatavo sev krājumus ziemei – to sauc par sinzoisko zoohoriju.

Interesanti

- ✓ Veselības stiprināšanai izmanto praktiski visas lazdas daļas: gan mizu, pumpurus, ziedputekšņus, lapas, gan augļus – riekstus.
- ✓ Lazdu miza ir bagāta miecvielām un ēteriskajām eļļām. To var izmantot arī dziju krāsošanai.
- ✓ No lazdu pumpuriem gatavo tēju vai tinktūru, bet ziedputekšņi no vīrišķo ziedu spurdzēm izžāvēti noder ādas kaišu ārstēšanai. Arī lapas satur dziednieciskas vielas.
- ✓ No negataviem riekstiem un riekstu ietverošā zaļā vīkala lapiņām gatavo novārījumus, bet no riekstiem iegūst vērtīgu riekstu eļļu.
- ✓ No seniem laikiem līdz pat mūsdienām lazdas koksni izmanto mucu stīpu, loku, spieķu, rokturu, atpūtas mēbeļu un mājsaimniecības piederumu izgatavošanai. No tievajiem zariem pin grozus un dekoratīvus traukus, no resnākajiem pin žogus.

Seni ticējumi un laika vērojumi

- ▶ Ja lazdām daudz riekstu – būs daudz maizes un miežu.
- ▶ Pie mājas jākuplo lazdas krūmam, jo tā atbaida čūskas, atvairā jaunus nodomus un veicina ģimenes auglību. Lazdu rieksti simbolizē auglību un pārticību.
- ▶ Kad lazdām daudz riekstu, to gadu dzims daudz bērnu.
- ▶ Neiesaka apēst riekstu jumi ar diviem kodoliem – tas nozīmē apēst savu nelaيمي.
- ▶ Īrijā ticēja, ka kabatās nēsāti lazdu rieksti novērš reumatismu.
- ▶ Pēc ķeltu uzskatiem, lazda ir gudrības koks, tās riekstu kodolā koncentrējas zinības. Arī latviešu teiciens – pārkost riekstu – nozīmē atrisināt kādu sarežģītu prāta uzdevumu.
- ▶ Ieraugot pavasarī lazdas sievišķo ziedu – viss gads būs veiksmīgs!

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Cinovskis R., 1995. Lazdas. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 3. Rīga, „Preses nams”.

Gerts O., Mauriņš A., 1986. Laikazīmes. Ieskats tautas vērojumos un ticējumos. Rīga, „Liesma”.

Lange V., Mauriņš A., Zvirgzds A., 1978. Dendroloģija. Rīga, „Zvaigzne”.

Priedītis N., 2015. Latvijas augi. Rīga, „Gandrs”.

Брем А., 2004. Новейшая ботаническая энциклопедия. Жизнь растений. Москва, "Эксмо".

<http://www.latvijasdaba.lv/augi/corylus-avellana-l/>

<http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/lazds.htm>

aknu zāle, palagzdene, vējotne, vistu puke, zemes pipari, vēža pukītes

Agrāk vizbulītes tika sistemātiski pieskaitītas pie vizbulu *Anemone* ģints, tagad izdalītas atsevišķā patstāvīgā vizbulīšu *Hepatica* ģintī. Latvijā savvaļā 1 suga – zilā vizbulīte *Hepatica nobilis*. Pasaulē zināmas daudzas zilās vizbulītes varietātes. Iecienīts krašņumaugs ar daudzām šķirnēm.

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Ziedēšana:
 - a) pirmais izplaukušais zieds;
 - b) visi ziedi izplaukuši.

Izplatība

Plaši izplatītas ziemeļu puslodē Eiropā. Latvijā bieži sastopama. Suga ierakstīta Baltijas jūras reģiona Sarkanajā grāmatā un daudzviet jau sastopama reti, piem. Vācijā.

Ekoloģija

Zilās vizbulītes mēdz augt auglīgās, trūdvielām bagātās augsnēs lapkoku un jauktu koku mežos. Ziedu aizmetņi veidojas jau rudenī, bet ziedēt sāk īsi pēc sniega nokušanas, kamēr kokiem lapas vēl nav saplaukušas – augi piemērojušies gaišiem vai viegli noēnotiem augšanas apstākļiem. Pavasara vēsumā jaunās lapiņas, kuras nomaina ziemojošās lapas, ir gaišzaļas, apmatotas, vēlāk tās tumši zaļas, kailas. Uz nakti, kā arī mitrā, lietainā laikā, ziedi aizveras – šādā veidā augs pasargā vairošanās orgānus no samirkšanas. Vasaras sākumā nogatavojas riekstiņu kopauglis. Katram riekstiņam ir balta tauku piedeva, ko skudras izmanto uzturā. Zilās vizbulītes ir mirmekohori augi – tādi, kurus izplata skudras. Līdzīgi kā daudzi citi gundegu dzimtas augi zilā vizbulīte ir indīga.

Interesanti

- ✓ Auga ģints nosaukums *Hepatica* cēlies no grieķu valodas vārda "hepar", kas nozīmē – aknas. Šāds apzīmējums radies auga lapu formas dēļ, kas nedaudz atgādina cilvēka aknas.
- ✓ Dažādos Latvijas reģionos šim augam doti dažādi raksturīgi nosaukumi:

aknu zāle - visticamāk, lapu formas dēļ,

palagzdene – augšanas apstākļu dēļ, jo nereti aug auglīgos meža tipos zem lazdām,

vējotne, vistu puķe, zemes pipari, vēža puķītes – skaisti, bet mūsdienās grūti izskaidrojami nosaukumi,

zilās puķītes, zilactiņas – skaisto, zilo ziedu dēļ.

- ✓ Agrāk uzskatīja, ka vizbulītēm piemīt ārstniecisks efekts, lai ārstētu aknu un nieru darbības traucējumus un apturētu asiņošanu. Arī mūsdienās lieto tautas medicīnā, tomēr citiem mērķiem kā agrāk. Izmanto homeopātijā.

Seni ticējumi

- Ja zied vizbulītes, drīz būs jāsāk sēšana un stādīšana.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Ābele G., 1998. Vizbulītes. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 6. Rīga, „Preses nams”.

Gerts O., Mauriņš A., 1986. Laikazīmes. Ieskats tautas vērojumos un ticējumos. Rīga, „Liesma”.

Priedītis N., 2015. Latvijas augi. Rīga, „Gandrs”.

Брем А., 2004. Новейшая ботаническая энциклопедия. Жизнь растений. Москва, "Эксмо".

<http://www.latvijasdaba.lv/augi/hepatica-nobilis-mill/>

Āra bērzs ir vasarzaļš koks ar lokaniem, nokareniem zariem. Jauno koku miza ar baltu tāsi, vēlāk stumbra apakšējā daļā veidojas raksturīgā tumšā kreve ar dziļām plaisām. Jaunie dzinumi sarkanbrūni, kaili, blīvi klāti ar dziedzerainām kārpiņām. Lapas trīsstūrainas vai rombveida ovālas, 4-7 cm garas, plānas, kailas, virspusē spilgti zaļas un spīdīgas, apakšpusē gaišākas, jaunās lapas nedaudz lipīgas. Lapas gals nosmailots, mala divkārt zāgzybaina. Ziedēt parasti sāk aprīļa beigās, maija sākumā - vienlaikus ar lapu plaukšanu vai nedaudz vēlāk. Ziedi izkārtoti spurdzēs - sievišķās (♀) spurdzes attīstās pavasarī, cilindriskas, augšupvērstas, 2,5-3,5 cm garas. Vīrišķās (♂) spurdzes izveidojas jau iepriekšējā gada vasarā, 3-10 cm garas, nokarenas. Sievišķās spurdzes pēc apputeksnēšanās arī noliecas lejup.

1. Lapu plaukšana - pirmās izplaukušās gludās lapiņas.
2. Ziedēšana - birst putekšņi no vīrišķo ziedu spurdzēm (♂).
3. Lapu krāsošanās:
 - a) lapas sāk krāsoties;
 - b) apmēram 50% lapu ir mainījušas krāsu.
4. Lapu nokrišana:
 - a) lapas sākušas krist;
 - b) gandrīz visas lapas nokritušas.

Bērzu ģintī pasaulē ir ap 120 sugām, bet Latvijā sastopamas 4 sugas: āra bērzs *Betula pendula* (sauc arī kārpainais bērzs *B. verrucosa*), purva bērzs *B. pubescens*, zemais bērzs *B. humilis*, pundurbērzs *B. nana*.

Līdzīgās sugas

No līdzīgas sugas – purva bērza – atšķir pēc šādām pazīmēm:

- 1) lapas rombiskas ar ķīļveida vai sekli sirdsveidīgu pamatu (purva bērzam tās olveidīgas ar noapaļotu pamatu),
- 2) miza plaisājoša, melni krevaina (purva bērzam tā gluda),
- 3) zari nokareni, ar kārpiņām (purva bērzam tie stāvi un bez kārpiņām),
- 4) parasti aug sausākās augtenēs kā purva bērzs.

Ar zemo bērzu un pundurbērzu sajaukt nevar, jo tie nav koki, bet gan nelieli krūmi ar daudz mazākām lapiņām – zemajam bērzam līdz 3 cm garas, pundurbērzam apaļas, ap 1 cm diametrā, tie aug purvos un purvainās vietās.

Izplatība

Āra bērzs aug tikai ziemeļu puslodē plašā areālā Eirāzijā. Latvijā bērzs ir otrā izplatītākā suga mūsu mežos tūlīt aiz priedes.

Ekoloģija

Augšnes ziņā pieticīga suga, labi piemērojas dažādiem augšanas apstākļiem. Aug mežos gan tīraudzēs, gan kopā ar lapu kokiem un skujkokiem, gan atsevišķiem eksemplāriem vai grupās nemeža zemēs. Āra bērzs ir ātri augoša koku suga: 40-50 gadu vecumā sasniedz apm. 20-30 m augstumu. Koks sāk ziedēt, sasniedzis apmēram 10 gadu vecumu. Bērzs ir vējapputes augs. Ziedēšanas laikā sievišķo ziedu drīksnas izstiepjas garumā, kļūst lipīgas un viegli uztver vēja nestos putekšņus. Arī bērza augļus – spārnainus riekstiņus – izplata vējš (to sauc par anemohoriju).

Parasti ir pirmā suga, ar ko sāk aizaugt pamesti zālāji, izcirtumi un degumi, tāpēc to mēdz saukt par pioniersugu. Mūža ilgums ir apmēram 150 gadu. Par dižkoku Latvijā uzskata bērzu, kura apkārtmērs 1,3 m augstumā sasniedzis 3 metrus.

Interesanti

- ✓ Āra bērza koksne ir diezgan cieta un smaga, dzeltenīgi balta, ar samērā labām mehāniskajām īpašībām un lielu siltumietilpību, bet mitrumā neizturīga un ātri bojājas – tāpēc to nepielieto būvniecībā. Izmanto par kurināmo, finiera un mēbeļu ražošanā.
- ✓ Bērzs pieskaitāms pie mīkstajiem lapu kokiem (koksnes cietība ir mazāka par 40 Mpa).
! Atceries – mīkstie lapkoki vēl ir arī apse, melnalksnis un baltalksnis; bet cietie lapkoki – ozols, osis, kļava, vīksna, goba, skābardis un dižskābardis.
- ✓ Pavasarī no bērziem tecina atspirdzinošas sulas.
- ✓ Pumpurus un jaunās lapas lieto ārstniecisko tēju pagatavošanai.
- ✓ Mizu un tāsi izmanto dziju krāsošanā.
- ✓ Bērzu pirtsslotas ir populārākās no visām, tās jāievāc vēl jūnijā, jo jūlija vidū visi koki sāk gatavoties rudenim, un lapas vairs tik stipri neturas pie zariem.

Senie laika vērojumi un ticējumi

- ▶ Ja bērzs zied agrāk par alksni – būs sausa vasara.
- ▶ Ja bērziem lapas vēlu plaukst un ātri birst – būs gara ziema.
- ▶ Ja bērzam daudz sulas tek – būs slapja vasara.

- ▶ Ja bērzi sāk dzeltēt no galotnes – rudens būs īss un ziema iestāsies agri.
- ▶ Ja ziemā bērziem zari ir sarkani, tad sagaidāms vējputenis.
- ▶ Ja bērziem lapas nobirst pirms Miķeļa dienas – nākamajā gadā zāle būs jau pirms Jura dienas.
- ▶ Ja pirmais sniegs uzkrīt uz nenobirušām lapām – tad, cik dienu sniegs nostāvē uz lapām, tik nedēļu zeme nostāvē melna.
- ▶ Ja rudenī kokiem visas lapas nobirst pirms sniega – būs laba nākamā vasara.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Cinovskis R., 1994. Bērzi. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 1. Rīga, „Preses nams”.

Gerts O., Mauriņš A., 1986. Laikazīmes. Ieskats tautas vērojumos un ticējumos. Rīga, „Liesma”.

Lange V., Mauriņš A., Zvirgzds A., 1978. Dendroloģija. Rīga, „Zvaigzne”.

Priedītis N., 2015. Latvijas augi. Rīga, „Gandrs”.

Брем А., 2004. Новейшая ботаническая энциклопедия. Жизнь растений. Москва, “Эксмо”.

<http://www.latvijasdaba.lv/augi/sistematiskais-raditajs/betulaceae/>

<http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/berzs.htm>

Koks, kas var sasniegt līdz 20-30 m augstumu, ar plašu vainagu. Miza brūna, vecākiem kokiem krevaina. Lapas raksturīgi piecstaraini daivainas (reti 3 vai 7 daivas) 5-15 cm garas, 8-20 cm platas, kailas, virspusē tumši zaļas, spīdīgas, apakšpusē gaišākas, ar attāli zobainu malu. Lapas kāts 8-15 cm garš. Kļavas parasti zied aprīļa beigās, maijā, zaļgandzelteniem, vairogveida pušķī izvietotiem ziediem. Septembrī nogatavojas augļi - dvīņspārnuļi ar 1 riekstiņu katrā spārnuļa daivā.

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Ziedēšanas – ziedkopā izplaukuši pirmie ziedi.
2. Lapu krāsošanās:
 - a) lapas sāk krāsoties;
 - b) apmēram 50% lapu ir mainījušas krāsu.
3. Lapu nokrišana:
 - a) lapas sākušas krist;
 - b) gandrīz visas lapas nokritušas.

Izplatība

Suga izplatīta gandrīz visā Eiropā. Latvijā sastopama visā teritorijā.

Ekoloģija

Ziemcietīga suga. Parastā kļava jaunībā ir ļoti ātraudzīga: 50-60 gados sasniedz pilnu augumu, maksimālais augstums – 30 m. Latvijas vecākajām kļavām ir ap 150 gadu. Atsevišķi koki labi aug saulē vai daļēji noēnotā vietā. Mežos sastopama auglīgās augsnēs – kopā ar citām platlapju koku sugām dažādos mežu tipos, bet tīraudzes neveido. Biežāk upju krastu nogāžu un gravu mežos. Kļavu augļus izplata vējš (to sauc par anemohoriju), un spārnuļi ar tajos ieskautajām sēklām ir īpašs pielāgojums, lai vējš tos varētu viegli uztvert un tālu aizpūst.

Par dižkoku uzskatāma kļava, kuras apkārtmērs 1,3 m augstumā sasniedzis 3,5 m (Rīgā pēc pašvaldības noteikumiem 3 m).

Interesanti

- ✓ Kļava pieder pie cietajiem lapkokiem. Tās koksne ir smaga, cieta, balta ar iesārtu vai viegli brūnganu nokrāsu, ar labām mehāniskajām īpašībām, līdzīga ozola koksnei. Kļavas koksni izmanto mēbeļu rūpniecībā. Senāk no tās izgatavoja darbarīku kātus, virtuves piederumus, mūzikas instrumentus, riteņu spieķus u.c.

! Atceries – mīkstie lapkoki vēl ir arī apse, melnalksnis un baltalksnis; bet cietie lapkoki – ozols, osis, kļava, vīksna, goba, skābardis un dižskābardis.

- ✓ Uz kļavas lapām gan agrāk, gan arī mūsdienās cep maizes kukulišus.
- ✓ Kļavas lapas satur vairākus vitamīnus un fitoncīdus. Tām piemīt tonizējoša, pretiekaisuma, pretsāpju un citas ārstnieciskas īpašības.
- ✓ Kļavas noder arī kā pirtsslotas – jo īpaši pēc pāršanās ar skuju koku slotām ādas nomierināšanai, tā pastiprinās skuju radītās pozitīvās enerģijas iedarbību.
- ✓ Kļavas ir arī labs nektāraugs.
- ✓ Kļavu sulu laiks iestājas agrāk kā bērziem – tās ir saldākas par bērzu sulām, jo cukuri tajās sastāda 4 % (bērzu sulās tikai 0,5-2%).
- ✓ Rudenīgās kļavas lapas var izmantot dziju krāsošanā.
- ✓ Rudenī kļava ir visdekoratīvākais savvaļas kokaugs – to mēdz saukt arī par rudens lapu karalieni – tāpēc plaši izmantota arī pilsētu apstādījumos (jo ir arī izturīga pret dūmgāzēm) un tikpat labi rotā jebkuru lauku sētu vai ainavu.

Senie laika vērojumi un ticējumi

- ▶ Ja kļavas pirmās rudenī sārtojas, tad mājā būs kāzas.
- ▶ Ja rudenī mājā kļava „nozied” ļoti sarkana, tad tai gadā sagaidāms brūtgāns vai brūte mājās.
- ▶ Ja rudenī kokiem visas lapas nobirst pirms sniega – būs laba nākamā vasara.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Lange V., Mauriņš A., Zvirgzds A., 1978. Dendroloģija. Rīga, „Zvaigzne”.

Gerts O., Mauriņš A., 1986. Laikazīmes. Ieskats tautas vērojumos un ticējumos. Rīga, „Liesma”.

Priedītis N., 2015. Latvijas augi. Rīga, „Gandrs”.

Брем А., 2004. Новейшая ботаническая энциклопедия. Жизнь растений. Москва, "Эксмо".

<http://www.latvijasdaba.lv/augi/acer-platanoides-l/>

<http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/klavs.htm>

Gailbiksīte *Primula veris*

gailenītes, gaigaliņas, gailīši, paslavas, vistkājiņas, elksnīši

Daudzgadīgs, neliels, līdz 30 cm augsts lakstaugs. Lapas rozetē, līdz 20 cm garas, līdz 6 cm platas, krokainas, mala zobaina vai sīki viļņaina. Lapas apakšpuse samtaini mīksta un lapai ir īss, spārnains kāts. Stublājs (to sauc arī par ziednesi) bez lapām, tā galā čemurveida ziedkopa ar ziediem mazliet nokarenos ziedkātos. Vienā lapu rozetē parasti ir vairāki ziedneši. Zaļās kauslapas saauguša stobriņā ar zobīņiem galā. Dzeltenās vainaglapas lejasdaļā arī saaugušas stobriņā, bet nesaaugušās daļas pilnziedu laikā atliekušas. Pēc noziedēšanas nokarenie ziedkāti iztaisnojas, un augļu gatavības laikā tie ir stāvi. Auglis – olveidīga pogaļa. Zied no aprīļa beigām līdz maija beigām.

Prīmulu ģintī pasaulē zināmas vairāk kā 500 sugas, Latvijā savvaļā 3 sugas – gaiļbiksīte *Primula veris*, bezdelīgactiņa *P. farinosa* un dižā pīrīmula *P. elatior* (šīs sugas statuss Latvijā nav gluži skaidrs, vai tā ir mūsu vietējās floras pārstāve jeb tomēr naturalizējies dārzebģģlis).

Valsts	Augi	<i>Plantae</i>
Nodalījums	Sēklaugi	<i>Spermatophyta</i>
Apakšnodalījums	Segsēkļi	<i>Angiospermae</i>
Klase	Divdīgļlapji	<i>Dicotyledoneae</i>
Dzimta	Prīmulu	<i>Primulaceae</i>
Ģints	Prīmulu	<i>Primula</i>
Suga	Gaiļbiksīte	<i>Primula veris</i>

 Novērojamā fenoloģiskā fāze

1. Ziedēšana - ziedkopā izplaukuši pirmie ziedi.

Izplatība

Galvenokārt Eiropā. Latvijā bieži visā teritorijā.

Ekoloģija

Gaiļbiksītes aug atsevišķiem eksemplāriem vai dažāda lieluma grupās sausās un mēreni mitrās pļavās, mežmalās, bieži tās redzamas upju krastu nogāzes un terases. Pogaļas mitrā laikā aizvērtas, bet siltā, sausā laikā atvērtas un sēklas iznēsā vējš (anemohorija). Katrai sēkliņai ir maza, elļaina piedeva – tā garšo skudrām, tāpēc skudras, vilkdamas sēklas uz saviem skudrupūžņiem, veic arī sēklu izplatīšanu. Šādus augus, kurus izplata skudras, sauc par mirmekohoriem augiem.

Interesanti

- ✓ Ģints nosaukums *Primula* cēlies no latīņu vārda „prima”, kas nozīmē „pirmais”. Un tiesa – primulas zied agri pavasarī – gan savvaļā sastopamās gaiļbiksītes, gan neskaitāmās dārza primulu šķirnes.
- ✓ Lapas ir lielisks C vitamīna avots, satur arī A vitamīnu. Pavasarī, kad izjūtam vitamīnu trūkumu, droši var ēst un gatavot salātos gaiļbiksītes lapiņas – barības vērtības ziņā tās noteikti pārspēj mums pierastos lapu salātus. Pāris lapiņu gaiļbiksīšu ir pietiekami, lai nodrošinātu cilvēka organismu ar nepieciešamo C vitamīnu devu dienā.

- ✓ Izmantojamas ir visas gaiļbiksītes daļas, sākot ar spēcīgo sakni un beidzot ar dzeltenajiem ziediem. Ziedus parasti ievāc tēju gatavošanai, arī kaltētām lapiņām ir viegla medus smarža.
- ✓ Ziedus izmanto arī pašdarināto vīnu aromatizēšanai.
- ✓ Ar gaiļbiksītēm saistās daudzi dažādi nostāsti – Anglijā ticēja, ka dzeltenajos ziediņos mīt fejas un rūķīši, bet dāņiem ir nostāsts par elfu princesi, kura pārvērtās par skaisto pavasara ziedu – primulu.
- ✓ Gaiļbiksīti dažkārt dēvē arī par “Pētera augu” – nosauktu Svētā Pētera vārdā, kuram, pēc ticējuma, pieder debesu atslēgas. Tā šo augu dēvēja tādēļ, ka tā ziedkopa ļaudīm asociējās ar atslēgu saišķi.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Eglīte Z., 1997. Primulas. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 4. Rīga, „Preses nams”.

Gerts O., Mauriņš A., 1986. Laikazīmes. Ieskats tautas vērojumos un ticējumos. Rīga, „Liesma”.

Priedītis N., 2015. Latvijas augi. Rīga, „Gandrs”.

Брем А., 2004. Новейшая ботаническая энциклопедия. Жизнь растений. Москва, “Эксмо”.

<http://www.latvijasdaba.lv/augi/primula-veris-l/>

Parastā ieva *Padus avium*

Neliels rožu dzimtas koks vai liels krūms, kas parasti nepārsniedz 10 m augstumu, tomēr īpaši labos apstākļos koks var sasniegt arī 20 un vairāk metru augstumu. Miza pelēka, nespodra. Lapas līdz 8 cm garas un līdz 4 cm platas, veselas, ar sīkzāgzobainu malu, smailu galu un pamatu. Ziedi līdz 12 cm garos ķekaros, balti un ļoti smaržīgi. Auglis – melns, spīdīgs, līdz 0,8 cm diametrā kaulenis, ko tautā mēdz saukt arī par ogu.

Ievu ģintī ir vairāk nekā 20 sugas, bet Latvijā savvaļā sastopama tikai viena suga – parastā ieva *Padus avium*. Latvijā ir arī vairākas no Ziemeļamerikas introducētas ievu sugas: Virdžīnijas ieva *Padus virginiana*, Māka ieva *P. maackii* un vēlā ieva *P. serotina*. Kokaudzētavās var iegādāties dažādas parastās ievas šķirnes.

Valsts	Augi	<i>Plantae</i>
Nodalījums	Sēklaugi	<i>Spermatophyta</i>
Apakšnodalījums	Segsēkļi	<i>Angiospermae</i>
Klase	Divdīgļlapji	<i>Dicotyledoneae</i>
Dzimta	Rožu	<i>Rosaceae</i>
Ģints	Ievu	<i>Padus</i>
Suga	Parastā ieva	<i>Padus avium</i> *

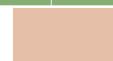
* sinonīms *Padus racemosa*

Novērojamā fenoloģiskā fāze

1. Ziedēšana - ziedkopā izplaukuši pirmie ziedi.

JAN	FEB	MAR	APR	MAI	JUN	JUL	AUG	SEP	OKT	NOV	DEC
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Parasti ievu ziedēšanas laiks ir maija vidus, tomēr tas var ievērojami atšķirties t.s. agrajos un vēlajos pavasaros. Piemēram, 1990. gadā ievas Latvijas dažādos reģionos sāka ziedēt vidēji jau ap 20. aprīli, bet 1981. gada pavasarī apmēram mēnesi vēlāk. Ilgstoši fenoloģiskie novērojumi parāda, ka ievu ziedēšanas laiks iestājas arvien agrāk un šī tendence ir stabila. Un vēl – ievu ziedēšanas laikā parasti novēro grūti izskaidrojamu likumsakarību: gaisa temperatūras pazemināšanos.

Izplatība

Eirāzijā plaši izplatīta suga. Latvijā ļoti bieži visā valstī.

Ekoloģija

Ievas veido pamežu lapkoku un jauktos mežos, biežāk sastopamas upju krastos, mežmalās, bet vietām veido necaurejamus „džungļus”, priekšroku dod mitrai un auglīgai augsnei. Ievas ir izturīgas – pārcieš gan salu, gan salnas. Tās ir saulmīles, bet pacieš arī ēnainas vietas. Tā kā ievu augļi garšo putniem, tad tie arī palīdz šos augus izplatīt. Ja sēklu izplatīšanās notiek ar dzīvnieku palīdzību, to sauc par zoohoriju.

Interesanti

- ✓ 17. gadsimtā Vidzemē izdots likums par vērtīgo koku (tostarp ievas) atjaunošanu – ja vienu nocērt, jāiestāda divi jauni koki vietā.
- ✓ Ievas koksne ir blīva, ar skaistu faktūru, un to izmanto nelielu priekšmetu gatavošanai.
- ✓ Ievu lapas gaisā izdala īpašas vielas – fitoncīdus, kas nogalina mikrobus. Ja ūdenī ieliek ievu zariņu vai mizas, iet bojā mikrobi. Šo ievas īpašību uzmanto ceļotāji, uzlabojot dzeramā ūdens krājumus.
- ✓ Tautas medicīnā izmanto visas ievas daļas – no ziediem, lapām, pumpuriem un ogām gatavo ārstnieciskas tējas uz uzlējumus, izmanto arī ievas mizas. No ogām gatavo ārstniecisku sīrupu un sulu.
- ✓ Ievas mizas un augļu novārījumu izmantoja dzijas krāsošanai, iegūstot no dzeltenas, oranžas līdz sarkanai un brūni melnai krāsai.
- ✓ Visām ievas daļām piemīt insekticīdas īpašības – tās atbaida dažādus kaitēkļus, piemēram, ievas lapu uzlējumus izmantojot Kolorādo vaboļu aizbiedēšanai. Ievas preparātus var izmantot insektu – kožu, mušu, blusu – atbaidīšanai un iznīcināšanai.

- ✓ Svaigi ievāktas ievas daļas satur vielas, kas, nonākot cilvēka organismā, tiek sašķeltas un veidojas zilskābe. Visvairāk šo vielu ir ievas augļu kauliņos – tāpēc arī svaigu ogu ēšana ir bīstama! Žāvējot un uzglabājot, kaitīgās vielas samazinās.
- ✓ No ziedošiem ievu zariem var veidot arī pirtsslotas - ne tikai pavasarīgā aromāta dēļ, bet arī ādu nomierinošu, dezinficējošu un atsāpinošu īpašību dēļ. Tomēr jāuzmanās – tās var arī spēcīgi reibināt.
- ✓ Populārais personvārds – leva – nav skaidrojams ar ziedošo ievu krūmu, bet tā izcelsmes pamatā ir bībeles sižets.

Seni ticējumi un laika vērojumi

- ▶ Latviešu tautas ticējumos ieva ir meitas-sievietes-sievas simbols, apzīmē sievišķību un auglību.
- ▶ Valda māņticīgs ticējums – sievietes nedrīkst pašas lauzt ievas zarus, jo tādā veidā var salauzt pašas sevi.
- ▶ Ja ievas sākušas agri ziedēt, tad rudenī gaidāma agra graudu raža.
- ▶ Kad ievas ļoti kupli zied, tad būs auglīga vasara.
- ▶ Kāds laiks ievu ziedēšanas laikā, tāds būs pēc mēneša, kad zied rudzi.
- ▶ Latviešu ticējumos ir minēts, ka ēku tuvumā ievas nav ieteicams stādīt, jo tad var iespert zibens vai arī guļbaļķu mājās iemesties tārpi.

- ▶ Ja laba ievu ogu raža, tad putniem būs grūta ziema, bet, ja ogu raža maza, gaidāma lēna un silta ziema.
- ▶ Aitas jācērp ievu ziedu laikā, tad būs kupla vilna.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Langenfelds V., 1995. Ievas. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 2. Rīga, „Preses nams”.

Gerts O., Mauriņš A., 1986. Laikazīmes. Ieskats tautas vērojumos un ticējumos. Rīga, „Liesma”.

Lange V., Mauriņš A., Zvirgzds A., 1978. Dendroloģija. Rīga, „Zvaigzne”.

Priedītis N., 2015. Latvijas augi. Rīga, „Gandrs”.

Брем А., 2004. Новейшая ботаническая энциклопедия. Жизнь растений. Москва, "Эксмо".

<http://www.latvijasdaba.lv/augi/padus-avium-mill/>

<http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/ieva.htm#ieva7>

Meža zaķskābene *Oxalis acetosella*

skābais āboliņš, zaķu āboliņš un zaķkāposti

Mazs, līdz 10 cm augsts, daudzgadīgs lakstaugs ar ložņājošu, sātām zvīņlapām klātu sakneni un smalku sakņu sistēmu. Lapas izvietotas rozetē, kātainas, saliktas no 3 sirdsveidīgām lapiņām. Lapas ļoti maigas, virspuse un arī kātiņš ar skrajiem matiņiem, lapas plātne izvietota paralēli zemei. Ziedi pa vienam tievu ziednešu galos, tos ieskauj īsas, smailas kauslapas. Zieda vainags balts ar ļoti dekoratīvu violeti sārtu dzīslojumu, pie vainaglapas pamata dzeltens plankums. Zied maijā, jūnijā. Auglis – pogaļa.

Latvijā savvaļā 1 suga – meža zaķskābene *Oxalis acetosella*. Ir zināmas arī vairākas adventīvas (ievazātas) sugas, bet tām ir dzeltenie ziedi. Arī dārzos audzē vairākas zaķskābeņu sugas.

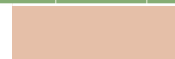
Valsts	Augi	<i>Plantae</i>
Nodalījums	Sēklaugi	<i>Spermatophyta</i>
Apakšnodalījums	Segsēkļi	<i>Angiospermae</i>
Klase	Divdīgļlapji	<i>Dicotyledoneae</i>
Dzimta	Zaķskābeņu	<i>Oxalidaceae</i>
Ģints	Zaķskābene	<i>Oxalis</i>
Suga	Meža zaķskābene	<i>Oxalis acetosella</i>

Novērojamā fenoloģiskā fāze

1. Ziedēšana - pirmie izplaukušie ziedi.

JAN	FEB	MAR	APR	MAI	JUN	JUL	AUG	SEP	OKT	NOV	DEC
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Izplatība

Eirāzijā plaši izplatīta suga. Latvijā sastopama bieži visā teritorijā.

Ekoloģija

Aug skujkoku, jauktos un lapkoku mežos. Raksturīga boreālo skujkoku mežu klases augu sabiedrību suga, īpaši egļu mežos, bet, tā kā tie mēdz būt patumši un ēnaini, tad zaļskābene ir ēncietīga suga. Šī paša iemesla dēļ (apēnojuma), zaļskābenei ir izveidojies īpašs pašapputeksnēšanās mehānisms – kleistogāmija. Ēnainajā mežā pietrūkst gaismas, līdz ar to arī apputeksnētāju, tāpēc augam bez parastajiem ziediem veidojas vēl īpaši, mazi pumpurveida ziedi. Jo sliktāki apstākļi, jo vairāk šādu ziedu. Tie nekad neatveras un apputeksnēšanās notiek iekšpusē – putekšņiem veidojas speciāli izaugumi, kas aizstiepjas līdz drīksnai un notiek pašappute. Parastajiem ziediem raksturīgi, ka tie lietūs laikā aizveras. Zaļskābenes saknēs dzīvo sēne – šo parādību sauc par mikorizu, no kuras labumu saņem abas puses: sēnes no auga iegūst oglekli un cukurus, savukārt augi ar sēņu palīdzību labāk uzņem barības vielas (minerālelementus un ūdeni) nekā augi bez mikorizas. Īpatnēja parādība notiek arī ar zaļskābeņu lapiņām – ja ir nelabvēlīgi laika apstākļi (pārāk karsts, auksts vai lietūs) – katra lapas „sirsniņa” vidū salokās un nolaižas uz leju, saskaroties ar lapas apakšpusēm. Tas izskaidrojams ar spiediena izmaiņām šūnās.

Interesanti

- ✓ Zaļskābeņu lapas ir bagātas ar visdažādākajiem vitamīniem un minerālvielām. Īpaši daudz tajās ir C vitamīna, kas palīdz stiprināt organisma imunitāti, attīrīt un tonizēt to.
- ✓ Lieliska barība svaigēdājiem un vegāniem, kā arī visiem pārējiem, kas grib pamieļoties ar svaigajām, skābenajām, vitamīniem bagātajām lapām – tās var gatavot salātos, zupās vai ēst tāpat, ejot pa mežu.

Seni ticējumi un laika vērojumi

- Ja zaļskābene neatver ziedus – būs lietūs.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Rasiņš A., 1998. Zaļskābenes. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 6. Rīga, „Preses nams”.

Gerts O., Mauriņš A., 1986. Laikazīmes. Ieskats tautas vērojumos un ticējumos. Rīga, „Liesma”.

Priedītis N., 2015. Latvijas augi. Rīga, „Gandrs”.

Брем А., 2004. Новейшая ботаническая энциклопедия. Жизнь растений. Москва, "Эксмо".

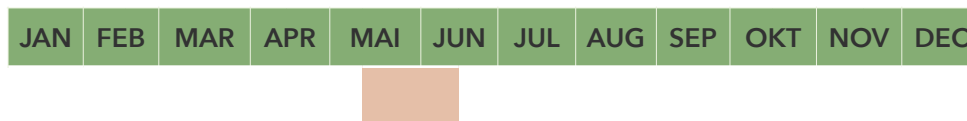
<http://www.latvijasdaba.lv/augi/oxalis-acetosella-l/>

Daudzgadīgs, līdz 80 cm augsts lakstaugš. Stublājs spēcīgs, stāvs, dabs, parasti nezarots. Lapas tumši zaļas, staraini dalītas, apakšējās lapas garos kātos, augšējās uz stublāja. Ziedi dzeltenī, apaļi, lieli – līdz 3 cm diametrā, pa vienam stublāja vai zaru galos. Atšķirībā no citiem augiem, kuriem kauslapas lielākoties ir zaļas, bet vainaglapas krāsainas, gundegu dzimtas augiem bieži vien tās ir pārveidojušās. Saulpurenes koši dzelteno zieda bumbu veido 5-15 viena virs otras pārklājušās platas kauslapas, bet zieda iekšpusē ir līdz 1 cm sīkas, oranždzeltenas pārveidotas vainaglapas, kuras mēdz saukt arī par nektārlapām, jo katrai vainaglapai pie pamata ir nektāra bedrīte. Zied maijā un jūnija sākumā.

Novērojamā fenoloģiskā fāze

1. Ziedēšana - zieds nedaudz pavēries, tajā var iekļūt apputeksnētāji.

Izplatība

Plaši Eirāzijā izplatīta suga no tundras līdz tuksnešu zonai, sastopama arī ziemeļu un kalnu apvidos. Latvijā sastopama samērā bieži visā valsts teritorijā, tomēr zālāju aizaugšanas un nosusināšanas dēļ šīs sugas izplatība samazinās. Suga ierakstīta Baltijas jūras reģiona Sarkanajā grāmatā un daudzviet jau sastopama reti, piem. Vācijā.

Latvijā sastopama ne bieži un nevienmērīgi visā valstī.

Ekoloģija

Eiropas saulpurene ir mitru dzīvotņu augs – to varam ieraudzīt mitrās, nereti purvainās pļavās, krūmājos, meža laucēs, upju palieņu pļavās. Priekšroku dod nemeliorētām pļavām. Lielākoties aug atsevišķiem eksemplāriem vai nelielām grupām, dažkārt veido plašākas audzes. Ziediem nav izteikts aromāts, tas ir maigs un neuzkrītošs. Ziedi nekad pilnībā neatveras – ziedēšanas laikā tie tā arī paliek pusatvērušies, tomēr atvērums ir tik liels, ka ziedā var iekļūt apputeksnētāji. Šāda zieda forma palīdz arī putekšņiem palikt sausiem – citi ziedi, lai pasargātu no samirkšanas putekšņus, lietus laikā noliec savus ziedus vai aizveras, bet saulpurene stāv taisna arī lietus laikā. Lodveida zieda forma ar nelielo atvērumu pasargā no lietus un aukstuma arī kukaiņus, kas tur ielīduši, jo vēsā laikā zieda iekšienē ir par vairākiem grādiem siltāks kā ārpusē. Saulpurene ir arī labs nektāraugs. Zied apmēram 2 nedēļas.

Kā daudzas gundegu dzimtas sugas, arī Eiropas saulpurene ir indīga.

Interesanti

- ✓ Zinātniskais ģints nosaukums *Trollius* tulkojumā no latīņu valodas „trulleus” nozīmē lodveida trauks, kas ļoti precīzi raksturo saulpures zieda formu.
- ✓ Senāk dažkārt saulpureņu ziedu sulu pievienoja sviestam, lai tas kļūtu dzeltenāks.

Seni ticējumi un laika vērojumi

- Ja sāk ziedēt sviesta puķes jeb saulpures – laiks miežus sēt.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Baroniņa V., 1998. Saulpures. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 5. Rīga, „Preses nams”.

Gerts O., Mauriņš A., 1986. Laikazīmes. Ieskats tautas vērojumos un ticējumos. Rīga, „Liesma”.

Priedītis N., 2015. Latvijas augi. Rīga, „Gandrs”.

Брем А., 2004. Новейшая ботаническая энциклопедия. Жизнь растений. Москва, “Эксмо”.

<http://www.latvijasdaba.lv/augi/trollius-europaeus-l/>

<http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/berzs.htm>

Mellene *Vaccinium myrtillus*

Apmēram līdz 40 cm augsts vasarzaļš sīkkrūms. Stublājs stāvs, zaļš, koksnains, šķautņains. Saknenis ļoti garš – var sasniegt pat 3 m garumu, no tā izaug daudzi melleņu sīkkrūmu dzinumi. Melleņu lapas olveidīgas, līdz 2,5 cm garas un 1,5 cm platas, ar ļoti īsu kātu. Zied maijā, jūnija sākumā. Ziedi pa vienam lapu padusēs, nokareni, plati pokāļveida. Kauslapas zaļas, ļoti īsas, saaugušas. Arī vainaglapas saaugušas, galā atliektas, sākumā bāli zaļganas, vēlāk sārtas. Auglis – zili melna, apaļa, apsarmota oga. Ogas nogatavojas jūlijā.

Melleņu ģintī pasaulē zināmas ap 100 sugas, Latvijā savvaļā tikai 3 melleņu ģints sugas – brūklene *Vaccinium vitis-idaea*, zilene *Vaccinium uliginosum* un mellene *Vaccinium myrtillus*.

Valsts	Augi	<i>Plantae</i>
Nodalījums	Sēklaugi	<i>Spermatophyta</i>
Apakšnodalījums	Segsēkļi	<i>Angiospermae</i>
Klase	Divdīgļlapji	<i>Dicotyledoneae</i>
Dzimta	Ēriku	<i>Ericaceae</i>
Ģints	Mellene	<i>Vaccinium</i>
Suga	Mellene	<i>Vaccinium myrtillus</i>

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Ziedēšana - pirmie izplaukušie ziedi.
2. Ogas - tumšā krāsā, gatavas un sulīgas.

Izplatība

Plaši izplatītas Eirāzijā un Ziemeļamerikā. Latvijā sastopamas bieži visā valstī.

Ekoloģija

Mellenes aug, galvenokārt, vidēji mitros un mitros priežu mežos, skābās augsnēs, dažkārt arī egļu mežos, bet tajos ir pārāk liels noēnojums, kas mellenēm nepatīk – tām vajadzīgs vidējs, mērens noēnojums, un priežu meži, kur kokiem zari ir augstu, mellenājiem piemērotāki. Mūsu klimata apstākļos auga vecums vidēji ir 5-7 gadi, reti pārsniedz 12 gadus, tad tie atmirst un aug atkal jauni mellenāji. Sakneis dzīvo daudz ilgāk. Izpētīts, ka kalnu rajonos mellenāji aug lēnāk un var sasniegt pat 100 gadu vecumu. Mellenes ir labi medusaugi – galvenie apputeksnētāji ir bites un kameņes. Sēklas tiek izplatītas ar putnu palīdzību (zoohorija).

Interesanti

Mellenes tiek dēvētas par brīnumogām to dziedniecisko īpašību dēļ – tāpēc melleņu laikā jāsteidz tās ēst svaigas. Mellenes:

- ir bagātas ar visspēcīgākajiem dabiskajiem antioksidantiem. Šīs ogas spēj palielināt smadzenēs dopamīna daudzumu, kas regulē svarīgākos procesus smadzeņu darbībā. Dopamīns smadzenēs veicina normālu

augšanas hormona veidošanos, kurš atbild par šūnu atjaunošanos visā organismā.

- satur dzintarskābi, kas ir viena no ogās visretāk sastopamajām organiskajām skābēm, kam ir svarīga loma procesos, kuri nodrošina asinsvadu sienīņu elastību. Šī skābe ir arī ērkšķogās un upenēs.
- pasargā asinsvadus, novērš eritrocītu salipšanu, aizsargā organismu no asins sabiezēšanas – no insulta un infarkta.
- ir bagātas ar cinku un kāliju. Cinka deficīta gadījumā tiek traucēti augšanas procesi, bet kālijs ir nepieciešams skeleta attīstībai, zobu veidošanās procesiem, nervu un muskuļu sistēmas normālai darbībai.
- satur pektīnus, kam ir pretiekaisuma iedarbība. Šīs ogas ir bagātas ar aromātiskajām skābēm, kuras uzlabo apetīti, īpaši bērniem.
- satur daudz A vitamīna, kas uzlabo redzi.
- satur arī askorbīnskābi, B grupas vitamīnus, PP, C, P vitamīnus, ēteriskās eļļas, nātriju, kāliju, kalciju, magniju, fosforu, dzelzi, kobaltu un niķeli.
- mellenes uzlabo nervu impulsu novadīšanu no nervu šūnām uz citiem orgāniem.
- nostiprina saistaudus, vēnu un kapilāru sienīņas.
- mellenes plaši izmantot kulinārijā.

Seni ticējumi

- ▶ Ogot ejot, pirmās trīs ogas jānoēd, tad labi šķiroties lasīšana.
- ▶ Ja sapnī ēd vai redz melnas ogas (mellenes vai citas), tad būs raudāšana.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Vimba E., 1995. Mellenes. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 3. Rīga, „Preses nams”.

Gerts O., Mauriņš A., 1986. Laikazīmes. Ieskats tautas vērojumos un ticējumos. Rīga, „Liesma”.

Priedītis N., 2015. Latvijas augi. Rīga, „Gandrs”.

Брем А., 2004. Новейшая ботаническая энциклопедия. Жизнь растений. Москва, "Эксмо".

<http://www.latvijasdaba.lv/augi/vaccinium-myrtillus-l/>

<http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/ogas.htm>

SĒNES

pirmais novērojums

Parastā gailene *Cantharellus cibarius*

Latvijā konstatētas vairāk kā 4000 sēņu sugas, no tām ēdamas ir apmēram 300 sugas, un gailene ir viena no iecienītākajām ēdamajām sēnēm ne tikai Latvijā, bet daudzviet pasaulē. Aug tikai brīvā dabā, mēģinājumi to audzēt mākslīgos apstākļos līdz šim nav izdevušies.

Parastās gailenes cepurīte sasniedz 2,5-12 cm platumu, tā ir diezgan bieza, sākumā izliekusies uz augšu, ar ielocītām malām, vēlāk izpletusies – plakana un piltuvveidīga ar stipri viļņainām malām, dzeltena vai bāli dzeltena. Cepurītes apakšpusē lapiņas krokveidīgas, dakšveidīgi zarotas, gar kātiņu stipri nolaidenas. Kātiņš 1-5 cm garš un 0,8-2 cm resns, parasti bez dobuma. Sēnes ir ar patīkamu aromātu, ļoti reti tārpinas.

Pirmās gailenes var ieraudzīt jau jūnijā, parasti tās sāk augt jūlijā, maksimums vērojams augustā. Rudenī atrodamas vēl pat pēc pirmajām salnām, jo pacieš nelielu temperatūras pazeminājumu. Ir bijuši gadījumi, kad izņēmuma kārtā palaimējas gailenes atrast arī siltākos ziemas mēnešos.

Novērojamā fenoloģiskā fāze

1. Pirmais novērojums vasarā.

Valsts	Sēnes	<i>Fungae</i>
Nodalījums	Bazīdijsēnes	<i>Basidiomycota</i>
Apakšnodalījums	Himēnijsēnes	<i>Hymenomycetes</i>
Klase	Gailēņu	<i>Cantharellales</i>
Rinda	Gailēņu	<i>Cantharellaceae</i>
Dzimta	Gailene	<i>Cantharellus</i>
Ģints	Parastā gailene	<i>Cantharellus cibarius</i>
Suga	Sēnes	<i>Fungae</i>

Latvijā sastopamas 4 gailēņu ģints sugas: bez parastās gailenes vēl arī zeltkāta gailene *Cantharellus lutescens*, sekstainā gailene *Cantharellus tubaeformis*, pelēkā gailene *Cantharellus cinereus*. Gailēņu dzimtā vēl ir rudens taurene *Cratarellus cornucopioides*, kas pēc krāsas nelīdzinās parastajai gailenei. Parastajai gailenei ir zināma līdzība ar neīsto gaileni jeb dzeltensārto negaileni *Hygrophoropsis aurantiaca*, bet tai ir sarkanīgi-oranža nokrāsa un cepurīte ir vairāk ieapaļa, kātiņš dobs, vecākām sēnēm nomelnē.

Izplatība un skaits

Parastās gailenes izplatības areāls ir mērenā klimata mežu josla Eiropā un nedaudz iesniedzas arī Rietumāzijā. Latvijā tā ir viena no visbiežāk sastopamajām augstvērtīgām ēdamām sēnēm, jo apvidus ap Baltijas jūru ietilpst šīs sugas absolūtā izplatības optimuma joslā. Gailene aug sausos un mēreni mitros skujkoku un jauktos mežos, areāla dienviddaļā arī lapkoku (dižskābaržu) mežos.

Ekoloģija

Sadzīvo (veido mikorizu) ar daudzu sugu kokiem, vislabāk ar bērziem, eglēm, ozoliem un priedēm. Dažkārt augot veido t.s. raganu apļus – tā sauc veidojumus, kad sēņu augļķermeņi aug apļu veidā.

Gailēņu augļķermeņi, salīdzinot ar daudzām citām ēdamajām sēnēm, aug lēni, ilgi saglabājas nesadalījušies. Ievāktas

gailenes var diezgan ilgi uzglabāt bez apstrādes. Ēdamas ceptas vai pat tikai apceptas, vārot kļūst sīkstas un zaudē ārstniecisko vērtību, arī saldēt nav ieteicams, jo kļūst rūgtas. Gatavojot ziemai, vislabāk savērt uz diega un kaltēt istabas temperatūrā. Ja tomēr ir vēlme tās saldēt, tad gailenes pirms tam iesaka novārīt pienā vai rūpīgi sacept sviestā, kas mazina rūgto piegaršu.

Gailenes nav sātīgs ēdiens (100 gramos - 11,5 kcal). Tajā pat laikā gailenes uzskatāmas par barību, kas diezgan grūti sagremojas. Tomēr tās ir ļoti vērtīgs uzturprodukts, kas satur minerālvielas, mikroelementus (kālijs, selēns, fosfors, magnijs, kalcijs, dzelzs, nātrijs, cinks, varš) un vitamīnus: C, D, folijskābi, karotīnu (A provitamīns), B2, E. Gailenes satur arī antibiotiskas vielas, kuru ietekmē paaugstinās organisma spēja pretoties mikrobiem.

Interesanti

- ✓ Mūsdienās gailenes mēdz dēvēt par meža karalienēm, tās uzturā izmantoja jau Senās Romas impērijas laikā.
- ✓ Francijā 17.gs. gailenes tika uzskatītas par delikatesi, tādēļ ilgu laiku šīs sēnes bija atrodamas tikai uz aristokrātu galda.
- ✓ Normandieši uzskatīja, ka gailenes veicina seksuālo iekāri, tāpēc tās bija neatņemama līgavaiņa kāzu maltītes sastāvdaļa.

- ✓ Katru gadu pasaulē tiek ievāktas aptuveni 200 000 tonnas gaileņu, 72 t no tām Latvijā. Visbiežāk Latvijas gailenes tiek eksportētas uz Zviedriju un Lietuvu.
- ✓ Bistro "LIDO" aprēķināts, ka vasaras laikā šajos ēdināšanas uzņēmumos tiek apēsti gandrīz 1800 kg gaileņu.
- ✓ Ārstnieciskiem nolūkiem gailenes ieteicams lietot svaigā un kaltētā veidā, kā arī uzlējumos. Piemēram, gaileņu uzlējums esot efektīvs līdzeklis angīnas un dažādu augoņu ārstēšanai.
- ✓ Par vērtīgu gaileņu sastāvdaļu tiek uzskatīti polisaharīdi, kas satur aktīvās vielas. Šo vielu dēļ sēnes tiek izmantotas aknu kaišu dziedināšanā. No ārstnieciskā viedokļa visiedarbīgākā polisaharīdos ietilpstošā sastāvdaļa gailenēs ir hinomannoze – tārpiem (cērmēm, spalīšiem) un to oliņām un kāpuriem ļoti nedraudzīga viela. Ir radīti medicīniski preparāti no gailenēm helmintožu ārstēšanai.
- ✓ Gailenes reti mēdz būt tārpainas un gliemežu apgrauztas, jo gailenēs (līdzīgi kā vairākumā piepju) nepietiek kukaiņu attīstībai nepieciešamo barības vielu.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Ilmārs Tīrmanis | "Kurzemnieks" | 17. augusts 2011/ delfi.lv

<http://www.latvijasdaba.lv/senes/sistemiskais-raditajs/cantharellaceae/>

http://latvijas.daba.lv/augi_senes/senes/vasaras.shtml#v22

<http://www.lido.lv/lat/jaunumi/zinas/?doc=4877>

http://www.senes.lv/Citado_senju_sugas.htm

PUTNI

	atlidošana
	dziesma
	ligzdas būvēšana
	mazuļu barošana
	aizlidošana

Ar gaišāku toni norādīts laiks, kad var sākt
novērot fenoloģisko fāzi, taču parasti process
norit vēlāk - tas iekrāsots tumšākā tonī!

Lauku cīrulis *Alauda arvensis*

cīrvulis, cīrulīts, cirulis, cīrvēls, vīrulis, lauku zīrulis, čipstiņš, zirgu puisis

Lauku cīrulis ir nedaudz lielāks par zvirbuli, tā ķermeņa garums ir 16-19 cm, spārnu izplētums 30-36 cm. Abi dzimumi izskatās vienādi, tikai tēviņi ir mazliet lielāki nekā mātītes – svars tēviņam 27-55 g, mātītei 17-47 g.

Apspalvojums dzeltenbrūni melnraibs, uz galvas mazs, neuzkrītošs cekuls (ko labāk var samanīt putna uztraukuma brīžos), vēders balts, krūtis gaiši dzeltenbrūnas ar melniem raibumiņiem. Knābis īss un spēcīgs. Spārni spēcīgi – cīrulis vīterodams var plivināties gaisā vairāk kā stundu no vietas. Lidojumā redzams, ka spārnu lidspalvu gali ir balti. Aste gara, tās malējās spalvas baltas. Kājas spēcīgas, jo cīrulis daudz laika pavada uz zemes staigājot, precīzāk – tipinot. Dziesma – daudzveidīgi treļļi. Lidojumā raksturīgi saucieni “čriup” un “trruit”.

Lauku cīruļi atgriežas tikko ir nokūsis sniegs, lielākoties tas ir martā, bet agrākā pavasarī var būt arī februārī (agrākie migranti pēdējo 15 gadu laikā novēroti 03.02.2002.). Atpakaļ uz ziemošanas vietām dodas septembrī, oktobrī. Latvijā pārziemo reti.

Novērojamā fenoloģiskā fāze

1. Pirmā dziesma / novērojums pavasarī.

Valsts	Dzīvnieki	Animala
Tips	Hordaiņi	Chordata
Apakštips	Mugurkaulnieki	Vertebrata
Klase	Putni	Aves
Kārta	Zvirbulveidīgie	Passeriformes
Dzimta	Cīruļu	Alaudidae
Ģints	Lauku cīruļi	Alauda
Suga	Lauku cīrulis	Alauda arvensis

Pasaulē ap 80 sugu, Latvijā 4 (vēl arī sila cīrulis, cekulainais cīrulis, no tundras reģioniem paretam atceļo ausainais cīrulis – katra no šīm sugām pieder pie citas ģints). Lauku cīrulim zināmas 13 pasugas, Latvijā ligzdo nominālpasuga *Alauda arvensis arvensis*.

Izplatība un skaits

Lauka cīrulis izplatīts plašā zonā pāri Eirāzijas vidienei no Rietumeiropas līdz pat Tālajiem Austrumiem. Ziemo W un S Eiropā, Ziemeļāfrikā, Tuvajos Austrumos, Indijas N daļā, Ķīnas NE daļā, Korejā un Japānā.

Latvijā ligzdojošie lauku cīruļi ziemot migrē uz Eiropas dienvidrietumiem. Neliels skaits reizēm pārziemo, bet liels skaits caurceļo.

Latvijā ligzdo 1 100 000 - 1 800 000 pāru, Eiropā ap 40 miljoni.

Dzīves veids un uzvedība

Lauku cīruļi parasti var novērot atklātā lauku ainavā – zālājos, ganībās, pļavās, arī augstajos purvos. Pieaugušie putni barojas ar graudiem, bet mazuļus baro ar kukaiņiem, to kāpurim un citiem bezmugurkaulniekiem.

Tēviņi dzied galvenokārt riesta lidojuma laikā – lēni paceļas stāvus gaisā, kādu laiku, plivinādams spārnus, dzied, tad strauji nolaižas zemē. Dzied arī pēc saulrieta, bet tad atrodies uz zemes.

Ligzdu ierīko uz zemes kādā bedrītē vai ieplaciņā, tā veidota no salmiem, saknītēm, stiebriņiem, izklājumā zirgu astri, retāk vilna. Dējumā 2-6 pelēcīgi baltas, rūsgani brūnas vai zaļganas olas ar raibumiņiem. Sezonā 2 dējumi. Perē tikai mātīte, perēšanas ilgums līdz 2 nedēļām. Mazuļi klāti biezām, brūngandzeltenām pūkām, rīkles tiem gaiši oranžas, uz mēles 3 melni punkti. Mazuļi gatavi lidošanai ir 20 dienu vecumā, kaut ligzdu atstāj ātrāk – apmēram 10. dienā pēc izšķilšanās.

Interesanti

- ✓ Kas ir “cīruļputenis”? Vai cīruļu bara uzlidojums? Nē, par cīruļputeni mēdz saukt negaidīti pavasarī uznākušu sniegputeni, kad pavasara siltums jau klāt, bet ziema ar saviem aukstuma vilņiem vēl atgādina par sevi. Lauku cīruļi pie mums no netālajām ziemošanas vietām atgriežas drīz pēc sniega nokušanas, kad šķiet – pavasari jau atnācis. Ja uznāk aukstuma vilnis, tad mazie lidotāji, kuri vēl nav klāt, spiesti uzkavēties netālu no ligzdošanas vietām vai griezties atpakaļ.
- ✓ Kas ir “cīruļa piesis”? Cīruļiem raksturīgs pakaļējā pirksta nags, kas vienmēr garāks par pašu pirkstu.

Seni ticējumi un laika vērojumi

- ▶ Cīruļi paliekot par ziemu šepat pie cinīšiem guļot un pieceļoties atkal pavasarī, kad sniegs sākot kust.
- ▶ Cīrulis dzied šādu dziesmu: "Tīri vīri, visi vīri, ne poda kāris, ne uguni kūris, ne kažauka lāpījis."
- ▶ Citviet novērots, ka cīrulis dzied: "Arājiņ, arājiņ, paklāj savu kažociņu! Tūlīt, tūlīt laidīšos pie zemes."

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

LOB 1998. Latvijas lauku putni. Rīga, 86. lpp.

Baumanis J., Klimpiņš J. 1997. Putni Latvijā. Apgāds "Zvaigzne ABC". Rīga, 135.

Leja P. 1995. Lauka cīrulis. Enciklopēdija "Latvija un latvieši", 3. sēj. 93. lpp.

<http://ornitofaunistika.com/lvp/alaarv.htm>

<http://www.latvijasdaba.lv/putni/alauda-arvensis-l/>

https://lv.wikipedia.org/wiki/Lauku_c%C4%ABrulis

<http://latvijas.daba.lv/dzivnieki/hordainhi/putni/#v159>

<http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/cirul.htm>

<https://sites.google.com/site/kasparsfunts/da%C5%BE%C4%81dieputnunosaukumi>

Mājas strazds *Sturnus vulgaris*

melna is strazds, pļavu strazds, stragzds, strads, spiedze, spiedzīte, strods, mačīnš, melna is māju strazds, strazda, būrīšu strazds

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Hordaiņi	<i>Chordata</i>
Apakštips	Mugurkaulnieki	<i>Vertebrata</i>
Klase	Putni	<i>Aves</i>
Kārta	Zvirbuļveidīgie	<i>Passeriformes</i>
Apakškārta	Dziedātājputni	<i>Passeri</i>
Dzimta	Strazdu	<i>Sturnidae</i>
Ģints	Strazdi	<i>Sturnus</i>
Suga	Mājas strazds	<i>Sturnus vulgaris</i>

Mājas strazds ir līdz 22 cm garu ķermeni, svars vidēji ap 70 g, spārni izplētums 37-42 cm. Pieauguši putni ar melnu apspalvojumu un zaļganvioletu metālisku spīdumu, baltiem spalvu galiem, kas rada gaišu raibumu uz melnā fona. Tēviņiem raibumu ir mazāk nekā mātītēm, toties izteiktāks metāliskais spīdums. Kājas sarkanbrūnas, spēcīgas. Knābis vasarā mātītēm dzeltens, tēviņiem dzeltens ar zilganpelēku pamatni, ziemā knābis visiem melns. Pēc bērnu izbarošanas strazdi maina spalvas. Jaunie putni ir pelēkbrūni. Mājas strazds ir veikls lidotājs, pa zemi staigā soļiem (atšķirībā no melnā mežastrazda, kurš pārvietojas lecot).

Dziesma ir daudzveidīga, nedaudz svilpjoša, bet var būt arī čīkstoša, šņācoša un citādi daudzveidīga. Mājas strazds, līdzīgi kā daži vārņveidīgie putni, spēj atdarināt citu putnu dziesmas un arī citas gan dabiskas, gan nedabiskas skaņas.

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais novērojums pavasarī.
Ja tuvumā ir novērojams būrītis, tad var reģistrēt arī šīs fāzes:
2. Ligzdas būvēšana - nes ligzdas materiālu.
3. Mazuļu barošanas sākums - nes barību.

No šīs ģints Latvijā ir tikai mājas strazds, kaut arī līdzīgi ir arī citi strazdi, bet tie pieder pie citas ģints – mežastrazdu ģints, kurā ietilpst 6 sugas.

Mājas strazdam ir vairāk kā 10 pasugas, no kurām Latvijā ligzdo nominālpasuga mājas strazds *Sturnus vulgaris vulgaris*.

Mājas strazdi no ziemošanas vietām atgriežas vieni no pirmajiem, parasti martā (agrākie novērojumi janvārī, februārī). Izplatīts ligzdotājs Latvijā. Kopš 1970-iem gadiem šo putnu skaits samazinājies, toties liels ir caurceļotāju skaits. Novērots, ka pēdējos gados pieaug ziemotāju skaits – galvenokārt Kurzemē, jūras tuvumā, dažkārt novēroti pat lieli šo putnu bari. Ornitologi lēš, ka ziemotāju kopskaits, piemēram, 2008.-2009. gadā bija 2-3 tūkstoši. Šis skaits katrā ziemā var būt mainīgs, bet kopējā tendence ir tāda, ka tas palielinās.

Atpakaļ uz ziemošanas vietām dodas daļa jau jūlijā, pēdējie tikai oktobrī.

Izplatība un skaits

Putnu pētnieki uzskata, ka mājas strazda sugas izcelsmes vieta ir Priekšāzijā – Krimā, Kaukāzā, Afganistānā. Tagad tas ir viens no visbiežāk sastopamajiem putniem pasaulē. Mājas strazdi izplatīti gandrīz visā Eiropā, R-Āzijā un D-Āzijā. Mūsdienās mājas strazdi ir introducēti arī Ziemeļamerikā, Austrālijā, Jaunzēlandē un Dienvidāfrikā. Ziemeļamerikā mājas strazdi ievesti no Eiropas 1880. gadā, un tagad šī suga tur ir visdaudzskaitlīgākā, kuras skaits šai valstī sasniedzis ap 200

miljonus. Latvijā mājas strazdi bijuši labi pazīstami jau 19.gs. sākumā, bet ne visur tā bijusi parasta suga. Tās izplatība palielinājusies, visticamāk, saistībā ar to, ka cilvēki biežāk sākuši izlikt būrīšus, lai piesaistītu tos savām dzīvesvietām. Pašreiz Latvijā ligzdo 50 000-250 000 pāru, bet Eiropā līdz 56 miljoni pāru. Mājas strazdi, kas ligzdo Latvijā, ziemot migrē uz Rietumeiropu.

Dzīves veids un uzvedība

Mājas strazdi sastopami lauku ainavā viensētu tuvumā, dārzos, parkos, apstādījumos, mežmalās (bet ne mežos). Tie ir visēdāji, bet ligzdošanas laikā izteikti kukaiņēdāji – barojas ar dažādiem kukaiņiem, kā arī zirnekļiem. Kukaiņus var medīt lidojumā, kā arī uzlasīt koku zaros vai no zemes. Beidzoties mazuļu barošanai, mājas strazdi labprāt barojas arī ar graudiem, sēklām, ogām un augļiem.

Ligzdo koku dobumos, ēku spraugās vai cilvēku izvietotos būrīšos. Ligzdu veido abi vecāki vai arī vientuļi tēviņi, gaidot un pievēršot mātītes uzmanību. Ja izvēlētajā dobumā atrodas vecas ligzdas paliekas vai kaut kāds citāds piegružojums, tēviņš, pirms ķeras pie jaunās ligzdas ierīkošanas, to no dobuma izvāc. Jaunās ligzdvietas ierīkošana turpinās vairākas dienas un tad, apmēram aprīļa vidū, tiek izdētas 3-9 mazas, zilas oliņas. Pērē abi vecāki, tomēr vairāk mātīte. Pēc 12-13 dienām izšķīļas mazuļi (ligzdguļi) – nevarīgi, pūkām klāti, tie apmēram 3 nedēļas pavada ligzdā abu vecāku aprūpēti un kukaiņiem baroti.

Arī pēc ligzdas pamešanas vecāki vēl vairākas nedēļas turpina jaunos putnēnus barot. Un tad jūlijā, apvienojoties lielos baros, lielākā daļa mājas strazdu sāk migrācijas ceļu uz Rietumeiropu, neliela daļa veco putnu uzkavējas Latvijā ilgāk, pat līdz oktobrim. Un neliela daļa paliek ziemot Latvijā. Pēc bērnu izbarošanas vecajiem putniem sākas spalvu maiņa – citi to sagaida migrācijas laikā, citi (vēlāk aizlidojošie) tepat Latvijā. Tie, kas spalvu maina migrācijā, apvienojušies lielos baros, mēdz šajā laikā krietni pamieloties ar augļiem un ogām, samazinot ražu valstīs pa ceļam uz migrācijas galamērķi – tāpēc dārzkopji izgudro dažādas strazdu atbaidīšanas vai pat ķeršanas palīgierīces. Latvijas ogu ražu knābā caurceļojošie strazdi nevis tie, kas te izšķīlušies.

Interesanti

- ✓ Ja strazdu tēviņa izraudzīto ligzdas vietu ir aizņēmis kāds cits, mazāks perētājs, piemēram, zvirbulis, tad strazds to ar visu ligzdas materiālu (pat ar olām!) izmet no nolūkotās mājas, un tad tur ieviešas pats.
- ✓ Kamēr strazdulēni vēl mazi, vecāki knābī iznes no ligzdas mazuļu ekskrementus, bet tad, kad tuvojas jau izlidošanas laiks, vecāki to vairs nedara un puspieaugušajiem putnēniem nesagremotā barība jāizvada caur būrīša skreju pašiem, izbāžot pa skrejas caurumu savus astesgalus.

Seni ticējumi un laika vērojumi

- ▶ Ja strazdi ierodas jaunā mēnesī, tad ir auksts pavasaris.
- ▶ Ja strazdi pavasarī ierodas agri, tad būs silta un gara vasara.
- ▶ Kad strazdi jau ir atnākuši, tad pēc astoņām dienām nāk cīruļi.
- ▶ Ja pavasaros atnākušie strazdi skrien pulciņos, tad būs putenis vai slikts laiks.
- ▶ Ja pavasarī strazdi laižas augstu galotnēs, tad gaidāms agrs rudens, bet ja zemu, tad vēls.
- ▶ Kad strazdi svilpj, tad tuvumā ir vanags.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

LOB 1998. Latvijas lauku putni. Rīga, 150. lpp.

Janaus M. 1995. Lauka cīrulis. Enciklopēdija "Latvija un latvieši". Latvijas daba, 3. sēj. 173. lpp.

Tīrmanis I. 2003. Lūgtais un nelūgtais strazds. Vides Vēstis. Nr. 4. (59).

https://lv.wikipedia.org/wiki/M%C4%81jas_strazds

<http://www.ornitofaunistika.com/lvp/stuvul.htm>

<https://sites.google.com/site/kasparsfunts/da%C5%BE%C4%81dieputnunosaukumi>

svētelis, sventelis, svētainis, svēteklis, svētnesis, svēts u.c.

Latvijā stārķu ģintī vēl sastopams daudz retākais melnais stārķis *Ciconia nigra*, kas ir mazāks, kā arī viegli atšķirams pēc krāsas – spalvu tērps melns, tikai krūšu lejasgals, vēders, zemastes segspalvas un paduses spalvas baltas.

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Hordaiņi	<i>Chordata</i>
Apakštips	Mugurkaulnieki	<i>Vertebrata</i>
Klase	Putni	<i>Aves</i>
Kārta	Stārķveidīgie	<i>Ciconiiformes</i>
Dzimta	Stārķu	<i>Ciconiidae</i>
Ģints	Stārķis	<i>Ciconia</i>
Suga	Baltais stārķis	<i>Ciconia ciconia</i>

1. Pirmais novērojums pavasarī.

Parasti baltie stārķi atlido aprīlī, agrākie novērojumi ir no marta sākuma (pēdējo 15 gadu laikā agrākais novērojums 04.03.2015.). Atpakaļ uz Āfriku dodas augustā, septembrī. Zinātnieki novērojuši, ka baltie stārķi mūsdienās no ziemošanas vietām atgriežas vidēji par piecām dienām agrāk nekā pirms 60 gadiem.

Izplatība un skaits

Latviju mēdz dēvēt par stārķu zemi – pie mums ligzdo apmēram 5% no visas pasaules balto stārķu populācijas. Baltie stārķi ir vēli ienācēji Latvijas teritorijā – vēl 18. gadsimtā tie ligzdoja tikai Kurzemē un to izplatības ziemeļu robeža stiepās gar Daugavu. 19. gadsimta pirmajā pusē stārķu skaits sāka strauji augt, un kopš 19. gadsimta vidus tie ligzdo visā tagadējā Latvijas teritorijā.

Baltais stārķis ligzdo Eiropā un ziemeļu Āfrikā, kopējā Eiropas populācija sasniedz vairāk kā 180 000 pārus. Tomēr Eiropas ziemeļu un rietumu daļā baltie stārķi kļuvuši ļoti reti vai pat izzuduši. Latvijā toties to skaits pēdējo 20-30 gadu laikā divkārtšojies un tagad te ligzdo ap 12 000 pāru balto stārķu. Arī ligzdu izvietojuma blīvums Latvijā ir viens no augstākajiem Eiropā – līdz pat 65 ligzdām uz katrām 100 km². Šis sugas statuss ir raksturots kā suga, kura Eiropā ir neapmierinoši aizsargāta, tāpēc tā iekļauta Eiropas Padomes Putnu direktīvas 1. pielikumā un ir aizsargājamo skaitā.

Dzīves veids un uzvedība

Gājputns, ligzdošanas vietās atgriežas marta beigās-aprīļa sākumā, bet aizlido augusta beigās-septembra sākumā, dažkārt izņēmuma gadījumos atsevišķi putni var palikt ziemot. Parasti migrē baros, ziemo centrālajā un dienvidu Āfrikā.

Latvijā balto stārķi, galvenokārt, var sastapt pļavās (jo īpaši tikko nopļautās) un ganībās, kā arī dažādās pārmitrās vietās upmalās, grāvju un dīķu malās. Baltais stārķis ir gaļēdājs – barojas ar sīkiem dzīvniekiem: kukaiņiem, zivīm, abiniekiem, rāpuļiem, grauzējiem un tārpiem. Dažkārt stārķi izposta arī uz zemes ligzdojošo putnu (pļavas čipstes, ķīvītes, cīruļa, pļavas tilbītes, griezies u.c.) ligzdas, var baroties arī ar maitu. Parasti stārķi ir uzticīgi savai ligzdošanas vietai un atgriežas tajā. Ligzdošanas laikā dzīvo pāros, pēc ligzdošanas, kā arī neligzdojoši putni uzturas baros. Ligzdu labprāt būvē uz cilvēku speciāli izveidotām pamatnēm vai arī uz dažādām cilvēku radītām konstrukcijām (ēku jumti, skursteņi, elektrības stabi, ūdenstorņi). Ligzdu būvē no zariem, zemes pikučiem, kūdras. Tās pamats tiek izklāts ar sausu zāli. Gadā viens perējums. Dējumā parasti 3-5 baltas olas. Perē abi vecāki 33-34 dienas. Tā kā perēt sāk pēc pirmās olas izdēšanas, tad mazuļi neizšķīļas vienlaicīgi un pirmie mazuļi var būt augumā pārāki par nākamajiem. Nelabvēlīgos apstākļos (piemēram, sausums) mazākos un vājākos mazuļus vecāki var izmest no ligzdas (vai pat apēst vai izbarot stiprākajiem mazuļiem).

Mazuļi ir ligzdgulji un lidotspēju sasniedz aptuveni divu mēnešu vecumā. Jaunie stārķi paši sāk ligzdot 2-6 gadu vecumā. Maksimālais zināmais balto stārķu dzīves ilgums savvaļā ir ap 30 gadu.

Baltie stārķi agri sāk migrēt uz savām ziemošanas vietām Āfrikā, jo pārsvarā lido planējot, izmantojot augšupejošās siltās gaisa masas, kuru vēlāk rudenī, kad kļūs aukstāks, vairs nebūs. Gandrīz katru ziemu sastopami atsevišķi putni, kuri kāda iemesla dēļ nav spējuši aizlidot uz ziemošanas vietām Āfrikā. Visticamākais, ka šie putni bijuši ievainoti vai novārguši, lai sekotu pārējiem migrācijā. Tie var sekmīgi pārziemo (parasti gan ar cilvēku gādību), tomēr nav pamata uzskatīt, ka balto stārķu ziemošana Latvijā ir normāla parādība.

Interesanti

- ✓ Balto stārķu dzimtene ir Tuvo Austrumu zemes, kur tie skaitījušies neaizskarami – par svēteļa nogalināšanu draudējis pat nāvēssods.
- ✓ Stārķi parasti lido lielos baros, planējot un riņķojot, izmantojot siltās augšupejošās gaisa strāvas.
- ✓ Mūsu baltie stārķi ziemošanas vietas Āfrikā sasniedz apmēram pēc 2-3 mēnešiem, bet atgriežas ātrāk – ap 1,5-2 mēnešu laikā.
- ✓ Stārķa ligzdas svars var pārsniegt pat tonnu.

- ✓ Latviešu valodā zināmi 111 baltā stārķa nosaukumi, populārākie no tiem - svētelis, sventelis, svētainis, svēteklis, svētnesis, svēts, starks, svētputns, stikāns, sterks, aists, bacans, bočaks, kaļests, kļikuns, poļaks, starķis, štags, tāks, tarks, žubure, žugare, žurējs, dzese, žīguris, baltais gandr.

Seni laika vērojumi

- ▶ Ja stārķis atnāk ledos – būs bada gads.
- ▶ Ja stārķi pirmoreiz redz laižamies – būs bagāts gads ja redz stāvam – slikts, nabadzīgs gads.
- ▶ Ja stārķis no ligzdas izmet olu – būs labs gads; ja izmet bērnu – būs slikts gads.
- ▶ Ja stārķi pirmoreiz redz laižamies – tovasar lopi daudz bīzos; ja redz stāvam – mierīgi ganīsies.
- ▶ Ja pat jaukā laikā stārķa spalvas ir pelēcīgas – būs lietus.
- ▶ Ja stārķis pļavā staigā – būs labs laiks; ja pa kalnu – būs slikts laiks; ja pa lauku – līs lietus.
- ▶ Ja stārķis paskrienas, nedaudz paceļas spārnos un atkal piezemējas – būs laika pārmaiņa, lietus.
- ▶ Ja stārķis purina spārnus un slēpj knābi zem spārniem – būs vētra un negaiss.
- ▶ Ja stārķis knābi klabina – līs lietus.
- ▶ Ja stārķis nes mēslus no ceļa – būs slikts laiks.
- ▶ Ja stārķis uzmetas uz jumta – būs ilgs, stiprs lietus.

- ▶ Ja stārķis atnāk balts – būs sausa vasara; ja tāds kā apvārtījies – būs lietaina.
- ▶ Ja stārķi pa ūdeni bradā – būs sausa vasara, ja pa sausumu – būs slapja.

Seni ticējumi

- ▶ Ja svētelis pār kādu māju pārlaižas, tad tur drīz dzims bērns. Pavasarī stārķis nesot mazus bērnus un pa skursteņiem ielaižot istabā.
- ▶ Ja meita pavasarī pirmo reizi ierauga stārķu pāri – gada laikā izies pie vīra, ja vienu stārķi – vēl paliks meitās.
- ▶ Ja pirmo reizi redz stārķi, vajag kaut ko domāt; ja domas piepildīsies, tad stārķis pacelsies un aizlaidīsies.
- ▶ Svēteļi nes mieru, veselību, satiecību un pārtiecību vietai, kur apmeties, bet atriebjas tiem, kas nodara pāri.
- ▶ Ja mājā nomirst saimnieks, stārķis vairs neatgriežas vecajā mājvietā.
- ▶ Ja nošauj stārķi, pārējie stārķi aizdedzina šāvēja māju.
- ▶ Ja uz kādas ēkas jumta ir stārķa ligzda, tad tajās mājās nekad nav ugunsgrēka un netrāpa zibens.
- ▶ Kurās mājās dzīvo nesaticīgi, tur baltie putni ligzdu netaisa.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Baumanis J., Klimpiņš J. 1997. Putni Latvijā. Apgāds "Zvaigzne ABC". Rīga, 46.

Janaus M. 1994. Baltais stārķis. Enciklopēdija "Latvija un latvieši". Latvijas daba, 1. sēj. 109. lpp.

<http://ornitofaunistika.com/lvp/ciccic.htm>

<http://www.latvijasdaba.lv/putni/ciconia-ciconia-l/>

http://latvijas.daba.lv/aizsardziba/audi_dzivnieki/putni.shtml

https://lv.wikipedia.org/wiki/Baltais_st%C4%81r%C4%B7is

http://www.lob.lv/download/starku_brosura.pdf

<https://sites.google.com/site/kasparsfunts/da%C5%BE%C4%81dieputnunosaukumi>

<http://valoda.aialab.lv/folkloraticejumi/starks.htm>

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Hordaiņi	<i>Chordata</i>
Apakštips	Mugurkaulnieki	<i>Vertebrata</i>
Klase	Putni	<i>Aves</i>
Kārta	Dzērvjveidīgie	<i>Gruiformes</i>
Dzimta	Dzērvju	<i>Gruidae</i>
Ģints	Dzērves	<i>Grus</i>
Suga	Dzērve	<i>Grus grus</i>

Dzērve *Grus grus*

pelēkā dzērve, dzērvīte, klurga, klurģis, kluicens, klurgšķis, klarka, kluicēns, kluicene, klurkšķis, luicēns, dzierve, klorģis, krulla, garnis

Dzērve ir liels putns ar garām kājām, kaklu un knābi, un īsu asti. Tēviņi ir nedaudz lielāki par mātītēm. Putna augstums ir 100-130 cm, ķermeņa garums apmēram 110-120 cm, spārnu izplētums 220-245 cm, svars tēviņam 5-6,1 kg, mātītei 4,5-5,9 kg. Ķermeņa apspalvojums gaiši pelēks (muguras un vēdera apspalvojums ir nedaudz tumšāks nekā uz krūtīm), kakls melns, bet galva ar raksturīgu krāsojumu: melna piere, sarkana galvas virsa (kas ir bez apspalvojuma), balti vaigu laukumi, kas sākas aiz acs un beidzas uz kakla aizmugurē. Melnas ir arī spārnu lidspalvas un astes spalvu gali. Jaunajiem putniem apspalvojums ir brūnganpelēks, kā arī galvas virsa ir apspalvota pilnībā. Dzērves knābis un kājas ir pelēkbrūnas, acis sarkanas. Katru otro gadu pirms migrācijas dzērve nomaina apspalvojumu un šajā laikā (apmēram 6 nedēļas) nav spējīga lidot. Lidojot dzērves kakls ir izstiepts (atšķirībā no gārņa, kas kopumā līdzīgs, bet lidojumā kakls saliekts). Lidojumā un riesta laikā dzērve mēdz izdot skaļus, diezgan griezīgus saucienus, kas atgādina trompetes skaņas.

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais novērojums pavasarī.
2. Aizlidošana rudenī - pulcēšanās baros uz laukiem un lidojumā

Latvijā dzērvju ģintī dzērve *Grus grus* ir vienīgā pārstāve, bet Eiropā vēl ir mazā dzērve *Anthropoides virgo*.

Parasti dzērves atlido marta beigās, aprīlī, tomēr pēdējo 15 gadu laikā agrākais novērojums bijis jau 10. februārī (2016.). Uz ziemošanas vietām migrē septembrī, oktobrī.

Izplatība un skaits

Dzērve ir raksturīgs purvu putns. Latvijā tā ir caurceļotāja, kā arī samērā izplatīta ligzdotāja. No ziemošanas vietām Āfrikā dzērves atgriežas marta beigās vai aprīļa sākumā. Latvijā ligzdo apmēram 1000-2500 pāri, pēdējos gadu desmitos ligzdojošo dzērvju skaits ir krietni pieaudzis – vairāk kā par 30%. Migrāciju laikā pavasarī un rudenī tās var sastapt gan uz lauka, gan pārlidojot, vasarā bieži vien var sastapt neligzdotāju barus – jo īpaši lielo purvu tuvumā.

Dzērves ligzdo Skandināvijā, Austrumeiropā un tālāk uz austrumiem līdz pat Ķīnas ziemeļu daļai un Krievijas Tālajiem Austrumiem, arī Turcijā un Aizkaukāzā. Ziemeļi Francijā, Apenīnu pussalā, NW un NE Āfrikā, Tuvajos Austrumos, Pakistānā, Indijā un Ķīnas dienvidos.

Dzērve kopumā nav apdraudēta suga, tomēr Latvijā tā ir iekļauta Sarkanās grāmatas 3. kategorijā, kā arī Eiropas Padomes Putnu direktīvas 1. pielikumā.

Dzīves veids un uzvedība

Dzērve ir visēdāja: pārtiek no augu daļām (saknēm, gumiem, lapām, augļiem, sēklām, ogām (īpaši dzērvenēm) un no dzīvnieku izcelsmes barības (gliemji, vārdes, čūskas, sliekas, zirnekļi, vēžveidīgie, sīki putni un grauzēji). Barību dzērve sameklē, bradājot pa seklu ūdeni vai uz sauszemes. Dzērves mēdz baroties arī jau novāktos labības laukos, uzlasot izbīrušos graudus.

Riesta laikā dzērves mēdz dejot savas raksturīgās un slavenās “kāzu dejas”, lecot gaisā ar izplestiem spārniem un veidojot dažādas piruetes. Ligzdo, galvenokārt, purvos, tomēr pēdējā laikā tās arvien biežāk var sastapt ligzdojam arī bebrainēs, slapjo mežu izcirtumos vai pat uz stīgām. Ligzda uz zemes ir ļoti vienkārša – sekla iedobe, izklāta ar sausiem augiem. Gadā viens perējums (tikai ja pirmais perējums agri pavasarī aiziet bojā, var būt atkārtots perējums). Dējumā parasti 2 pelēkbrūnas ar raibumiņiem olas, reti 1 vai 3-4. Perē lielākoties mātīte 28-31 dienu. Mazuļi ir ligzdbēgļi – tikko izšķīlušies ir diezgan nevarīgi, bet jau pēc 24 stundām spēj skriet un peldēt. Cāļu apspalvojums brūnganpelēks jeb rūsgans, 9 nedēļu vecumā tie jau spēj lidot. Kamēr pieaugušie putni rūpējas par mazuļiem, tikmēr tie maina apspalvojumu. Jaunie putni dzimumbriedumu sasniedz 3-6 gadu vecumā, kamēr nav nobrieduši, tie pulcējas jaunuļu baros. Dzērves mūžs var sasniegt 30-40 gadu vecumu.

Dzērves veido monogāmus pārus uz mūžu. Tikai tad, ja no pāra viens iet bojā, nākamajā gadā tiek izveidots jauns pāris. Vienu un to pašu ligzdas vietu var izmantot atkārtoti.

Ārpus vairošanās sezonas dzērves pulcējas lielos migrācijas baros, kuros ir vairāki simti īpatņu. Barā tās jūtas lielākā drošībā. Pirmie migrāciju uz dienvidiem uzsāk jaunie putni un neligzdojošie pieaugušie putni. Pārlidojumu laikā dzērves turas kāšos.

Seni laika vērojumi

- ▶ Ja dzērves aizlido pirms Miķeļiem – 9 dienas vēlāk būs sniegs.
- ▶ Ja dzērves aiziet pirms Miķeļiem – būs silti Ziemsvētki.
- ▶ Ja dzērves lidojot skaļi kliež – saglabāsies labs laiks.
- ▶ Ja dzērves lido ļoti augstu – būs labs laiks.
- ▶ Ja dzērves iet zemu – jau trešajā dienā būs salna.
- ▶ Ja dzērves kliež purvā – būs salnas; ja laukā – būs jauks laiks.
- ▶ Ja dzērves laižas uz ziemeļiem – būs siltums; ja uz dienvidiem – būs aukstums.
- ▶ Ja dzērves atgriežoties lido augstu – drīz būs silts laiks; ja zemu – siltums nav gaidāms.
- ▶ Ja dzērves atgriežoties lido noteiktās rindās – būs karsta vasara; ja izklaidus – būs lietaina.

- ▶ Kad pirmā salna bija, tad pirmās dzērves iet.
- ▶ Ja dzērvēm prom ejot, kāsis ziemas pusē garāks, tad ziema garāka, jā kāsis garāks vasaras pusē, tad vasara garāka.
- ▶ Ja dzērves aizejot daudz klaigā, tad tās pavasarī vēlu pārnāks.

Seni ticējumi

- ▶ Pār kurām mājām rudeni dzērves skrien, tur būs kāzas.
- ▶ Kad dzērves laižas pāri mājas jumtam, tad tajās mājās to gadu būs kāzas. Ja dzērvju kāsis, laižoties pāri kādai mājai, sajūk, tad tās mājas meitām izputēs precības.
- ▶ Ja grib dzērvju rindu izjaukt, tad pret viņām jāpagriež plīks dibens un jāskatās caur kājstarpi :)

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Baumanis J., Klimpiņš J. 1997. Putni Latvijā. Apgāds "Zvaigzne ABC". Rīga, 92. lpp.

Leja P. 1995. Dzērve. Enciklopēdija "Latvija un latvieši". Latvijas daba, 2. sēj. 30. lpp.

<http://ornitofaunistika.com/lvp/grugru.htm>

<http://maps.iucnredlist.org/map.html?id=22692146>

<https://lv.wikipedia.org/wiki/Dz%C4%93rve>

<http://www.videsvestis.lv/content.asp?ID=87&what=18>

<http://latvijas.daba.lv/dzivnieki/hordainhi/putni/#v150>

<http://maps.iucnredlist.org/map.html?id=22692146>

<https://sites.google.com/site/kasparsfunts/da%C5%BE%C4%81dieputnunosaukumi>

Lauku balodis *Columba palumbus*

lielais balodis, poģis, poguma balodis, zilpelēkais meža balodis, dūdu baluodītis, puguma ballodis, mazo ļaužu medņu gailis, pogumbalodis

Lauku balodis ir lielākais no Eiropā mītošajiem baložiem, nedaudz mazāks par vārnu. Ķermenis samērā drukns, 40-45 cm garš, galva salīdzinoša maza, diezgan gara aste un spēcīgas kājas. Spārnu izplētums 68-80 cm, svars 300-615 g. Apspalvojums zilganpelēks, krūtis sārtas, kakla sānos raksturīgi balti plankumi. Lidojumā pieaugušiem putniem spārnu augšpusē katrā pusē redzami balti pusmēnesveida plankumi. Spārnu apakšpusē gaiši pelēka. Astei galā plata, melna josla, virs tās katrā pusē balti plankumi, ko labi var redzēt no apakšpuses lidojumā. Tēviņi un mātītes izskatās vienādi. Jaunie putni ir brūnāki, uz kakla tiem nav raksturīgo balto laukumu, bet pusmēness laukumi uz spārniem ir arī jaunajiem.

Līdzīgs meža balodim, bet tas ir mazāks un tam nav balto laukumu uz kakla.

Pasaulē zināmas ap 290 baložu sugas, Latvijā 5 (vēl arī mājas balodis, meža balodis, gredzenūbele un parastā ūbele).

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais novērojums pavasarī.

Valsts	Dzīvnieki	Animala
Tips	Hordaiņi	Chordata
Apakštips	Mugurkaulnieki	Vertebrata
Klase	Putni	Aves
Kārta	Baložveidīgie	Columbiformes
Dzimta	Baložu	Columbidae
Ģints	Baloži	Columba
Suga	Lauku balodis	Columba palumbus

Parasti lauku baloži sāk atgriezties martā (agrākie migranti novēroti pat februāra sākumā 06.02.2016.), bet atpakaļ uz ziemošanas vietām dodas septembrī, oktobrī.

Pēdējos gados arvien biežāk atsevišķi īpatņi pārziemo. Ļoti daudzi caurceļo.

Izplatība un skaits

Lauku balodis sastopams Eiropā, Āfrikas ziemeļos un rietumos, Turcijā, Kaukāzā, Rietumsibīrijā, Vidusāzijā, Irākā, Irānā, Nepālā, Indijas ziemeļrietumos un Ķīnas rietumos. Ziemo Eiropas rietumos un dienvidos, kā arī Ziemeļāfrikā. Latvijā lauku balodis sastopams kā parasts ligzdotājs un caurceļotājs. Sugai ir vairākas pasugas, no kurām Latvijā sastopams Eiropas lauku balodis *Columba palumbus palumbus*. Eiropā mīt vairāk kā 9 miljoni pāru lauku baložu, bet Latvijā apmēram 40 000-60 000 pāri.

Dzīves veids un uzvedība

Lauku balodi, pretēji tā nosaukumam, biežāk var sastapt mežos, parkos un dārzos. Barojas gan, galvenokārt, uz lauka ar augu valsts barību – dažādām sēklām, graudiem, riekstiem, zīlēm, lapām, augļiem un ogām, retāk arī ar sīkiem bezmugurkaulniekiem. Ja balodis palicis ziemot, tad tā barība ir koku un krūmu pumpuri. Lauku balodis ir labs lidotājs – paceļoties tas vairākkārtīgi sasniedz spārnus, bet nolaižoties planē

ar taisni izplestiem spārniem. Dziesma "grū-grūū-rū grū-gū", ko tautā atšifrē savādāk un par to ir pat nostāsts (sk. tālāk).

Ligzdo, galvenokārt, mežos, parkos, dārzos, arī apdzīvotās vietās. Tēviņi mēdz cīnīties par mātītes uzmanību, augstu palecoties un sasniedzot spārnus, kaujoties ar citiem tēviņiem, veicot spēcīgus lokveida lidojumus. Kāda koka zarā mātīte no tēviņa nestajiem zariņiem un zāles stiebriem būvē ligzdu, taču tā ir ļoti skraja, nekārtīgi veidota un vairāk atgādina vienkārši zaru krāvumu. Aprīlī tiek izdētas 1-2 baltas olas, gadā līdz 3 dējumi. Olas 17-19 dienas perē un par mazuļiem rūpējas abi vecāki. Apmēram viena mēneša vecumā jaunie baloži sāk lidot, bet, ja ligzda apdraudēta, piemēram, kraukļu uzbrukuma laikā, tad mazuļi var pacelties spārnos jau krietni ātrāk – pat 20 dienu vecumā.

Pēc ligzdošanas lauka baloži uzturas baros, arī migrācija notiek baros.

Interesanti

- ✓ Vai zini, kas ir „putna piens”? Kaut kas ļoti garšīgs, grūti iegūstams un nez vai vispār dabā reāli pastāvošs? Izrādās, tomēr īstenība – pirmās dienas pēc izšķilšanās lauka baloža mazuļi tiek baroti ar tā saucamo "baložu pienu" jeb "guzas pienu", kas izstrādājas gremošanas trakta augšgalā esošajos kakla dziedzeros. Šī barība ir trekna un barojoša, tāpēc baložu mazuļi ātri aug.

- ✓ Par lauka baloža dziesmu un pavirši veidoto ligzdu ir nostāsts, ka senos laikos balodis vijis ligzdu uz zemes, bet lapsa to esot izēdusi. Tad nu balodis esot visu laiku sūdzējies: „puspūru olu izdēju, puspūru olu izdēju – tukšs!”. Putni mācījuši balodim kārtīgu, stipru ligzdu būvēt koku zaros, bet balodis, brīdi pavērojis, jau saucis „protu, protu!”. Tomēr, kad ķēries pie darba pats, nekas prātīgs nav sanācis. Kopš tā laika baloža dziesma tāda pati vien palikusi, un arī ligzda vēl joprojām skraji un pavirši sakrata.

Seni ticējumi

(tomēr nav vienmēr skaidrs, par kuru baložu sugu konkrēti ir runa)

- ▶ Ja baloži vakarā vēlu skraida, tad rītā būs slikts laiks.
- ▶ Ja baloži droši nāk pie cilvēkiem, sagaidāmas kāzas.
- ▶ Māja, kur baloži rīko savas ligzdas, nekad nedegs.
- ▶ Kad balodis pie loga pieskrien, tad krustmeitu vai krustdēlu dabūšot.
- ▶ Kas neēdis pavasarī pirmo reiz balodi dzird, to balodis aizpūš: tas cilvēks visu gadu kā balodis pūš.
- ▶ Ja pavasarī neēdis pirmo reizi dzird meža balodi rūcam, tad tas gads būs bēdīgs.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

- Baumanis J., Klimpiņš J. 1997. Putni Latvijā. Apgāds "Zvaigzne ABC". Rīga, 135.
- Leja P. 1994. Lauka balodis. Enciklopēdija "Latvija un latvieši". Latvijas daba, 3. sēj. 92. lpp.
- Bušs A. 2012. Baložu noteikšana. Putni dabā 2012/1-2: 24-27.
<http://ornitofaunistika.com/lvp/colpal.htm>
<http://www.dabasdati.lv/site/img/pub/1/2/130/1353666394.pdf>
<http://www.putni.lv>
https://lv.wikipedia.org/wiki/Lauku_balodis
<http://www.birdlife.org/datazone/userfiles/file/Species/BirdsInEuropell/BiE2004Sp2452.pdf>
<https://sites.google.com/site/kasparsfunts/da%C5%BE%C4%81dieputnunosaukumi>
<http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/balod.htm>

Parasti dzeguzes atgriežas aprīļa beigās, agrākais novērojums pēdējo 25 gadu laikā ir 3.aprīlī 2008. gadā.

Izplatība un skaits

Dzeguzei ir ļoti plašs izplatības areāls – no Īrijas līdz pat Kamčatkai (izņemot Sibīrijas ziemeļu daļu), dienvidos areāla robeža no Āfrikas ziemeļrietumiem līdz pat Ķīnai, to ieskaitot. Ziemeļāfrikā uz dienvidiem no Sahāras. Gan Latvijā, gan citur Eiropā sastopama bieži: Latvijā apmēram 25 000-35 000 pāru, bet visā Eiropā lēš, ka ligzdo aptuveni 4 200 000 pāru.

Dzīves veids un uzvedība

Dzeguzes lielākoties dzirdamas (ieraudzīt tās izdodas reti) lapu koku un egļu mežos, kapsētās, parkos, dārzos un nereti ūdenstilpju tuvumā.

Barojas ar palieliem kukaiņiem, turklāt labprāt ēd spalvainos kāpurus, kurus savukārt neēd lielākā daļa putnu. Dažkārt dzeguze izposta citu putnu ligzdas, apēdot olas vai mazuļus.

No Āfrikas vispirms atgriežas tēviņi. Mums tik pazīstamā kūkošana ir tikai tēviņu dziesma – kamēr mātītes nav atgriezušās, kūkošana atskan paresti, bet kad ierodas mātītes, kūkošana var ilgt līdz pat vēlam vakaram. Ar šo dziesmu tēviņš dod ziņu par sevi un vēlmi atrast pārošanās partneri. Mātītes ieņem noteiktu teritoriju, apsargā to no citām mātītēm un gaida, kad viņas teritorijā parādīsies tēviņi. Sadzirdējusi savā apkārtnē tēviņa kūkošanu, mātīte ar savu dziesmu “kui-kui-kui”

dodas apciemot to, lai sapārotos, turklāt pāroties var arī ar vairākiem tēviņiem.

Dzeguze ir vienīgā putnu suga Latvijā, kura pati neligzdo, bet dēj olas zvirbulveidīgo putnu ligzdās. To sauc par ligzdošanas parazitismu. Par savu bērnu audzinātājiem izvēlas no apmēram 50 putnu sugām – tostarp cielavas, sarkanrīklītes, erickiņi, čipstes, ļauķi, paceplīši, stērstes, mušķērāji, zīlītes, paceplīši un daudzi citi. Tie visi ir augumā mazāki putni par dzeguzi un, protams, arī dzeguzes mazulis ir krietni lielāks par audžuvecāku bērniem. Parasti dzeguze dēj savu olu tādu putniņu ligzdās, kādā pati ir izšķīlusies un uzaugusi. Turklāt jāraugās, lai ligzdā nebūtu pilns dējums, lai olas nebūtu aizperētas. Piekļūt ligzdai nav vienkārši, jo ligzdas saimnieki aktīvi uzmana savu dējumu un aizsargā – tad dzeguzei talkā nāk tēviņš vai pat vairāki, lai aizvilinātu ligzdas saimniekus prom. Tikmēr dzeguze ielido ligzdā un ātri iedēj olu, pēc tam izmet no ligzdas vienu saimnieku olu – tādējādi nevar manīt, ka vecāku prombūtnes laikā olu kļuvis vairāk. Ja ātra piekļūšana ligzdai apgrūtināta, tad dzeguze izdēj olu uz zemes, tad paņem knābī un ienes ligzdā. Viss process ilgst labi ja 10 sekundes. Tālākais notiek pēc apmēram 2 nedēļām, kad vienmēr ātrāk par ligzdas saimnieku mazuļiem izšķīlas dzeguzēns. Jau dažās stundas vecs tas uzveļ sev uz muguras saimnieku olas un izgrūž tās no ligzdas – tā dzeguzēns paliek ligzdā viens pats, un audžuvecāki turpmākās 3 nedēļas baro to ar barību, ar ko būtu pieticis veselam mazo putniņu perējumam. Pat tad, kad dzeguzēns jau pametis ligzdu un sāk

lidot, čaklie putniņi turpina viņu barot, līdz kopumā pusotru mēnesi barotais dzeguzes mazulis ir pieaudzis un augustā dodas uz Āfriku ziemot.

Šādu sava bērna pamešanas procedūru dzeguzes mātīte veic vairākkārtīgi – jo mazputniņi perē dažādos laikos un tiem ir arī vairāki perējumi gadā, bet olas dzeguzes organismā nobriest ik pēc 2-3 dienām. Tēviņu kūkošana un mātītes aicināšana ilgst līdz Jāņiem vai jūlija sākumam – kamēr vien ligzdo dzeguzēnu audžuvecāki. Vasaras otrajā pusē vairs dzeguzes “ku-kū” nedzirdēt.

Interesanti

- ✓ Viena dzeguze vienmēr dēj tikai vienas krāsas olas – tādas, kāda putniņa ligzdā pati izšķīlusies un izaugusi. Zilas olas dēj lukstu čakstītes un erickiņa ligzdā, raibas sarkanrīklītēm un ļauķiem, bet baltas lielākajai daļai dobumperētāju putnu.
- ✓ Izraugoties ligzdu, kur iedēt savu olu, dzeguze nedrīkst kļūdīties – ja perējumā būs zilas oliņas, bet dzeguze iedēs raibu, saimnieki to tūlīt pamanīs. Tad “nepareizā” ola tiks izmesta vai arī dēšana un perēšana tiks pārtraukta, un mazie putniņi sāks vīt jaunu ligzdu, vai arī izveidos pārklājumu vecajām olām un sāks dēšanu par jaunu. Nedaudz iecietīgāka pret atšķirīgās olas parādīšanos ir baltā cielava – tā gandrīz nekad neizmet no ligzdas svešo olu, pat ja tā ir atšķirīgā krāsā.

- ✓ Pasaulē ir 130 dzegužu sugas, no kurām citus putnus kā audžuvecākus izmanto tikai 50 – pārējās savus mazulus pieskata pašas.

Seni laika vērojumi

- ▶ Ja dzeguze beidz kūkot pirms Jāņiem – būs īsa vasara, agras salnas; ja pēc Jāņiem – būs gara vasara.
- ▶ Ja dzeguze beidz kūkot ap Pēteriem – būs silts rudens.
- ▶ Ja dzeguze kūko 9 dienas pēc Jāņiem – 9 dienas pēc Miķeļiem būs sniegs.
- ▶ Ja dzeguze kūko pirms lapām un zāles – būs bada gads.
- ▶ Ja dzeguze kūko vēl pa Jāņiem – būs neauglīgs gads.
- ▶ Ja dzeguze vakarā ilgi kūko – būs labs laiks.
- ▶ Ja dzeguze kūko sausā kokā – būs sals.

Seni ticējumi

- ▶ Ja dzeguzi dzird pirmo reizi no rīta, tad būs daudz rūpju. Ja dzird pusdienā, tad būs jāsēro. Ja dzird vakarā, tad būs daudz jāstrādā. Ja dzird naktī, tad būs daudz prieka.
- ▶ Ja kāds neēdis pirmo reizi izdzird dzeguzi kūkojam, tad tas ir aizkūkots.
- ▶ Ja pirmo reizi dzeguzi dzird kūkojot mazgājoties (pie upes, dīķa, u.t.t.), tad viss gads paies asarās.

- ▶ Lai vasaru nenodegtu, tad jāmazgājas dzeguzes aizkūkotā sniega ūdenī.
- ▶ Lai dzeguze neaizkūkotu, tad pavasara rītos agri arvien ir kas jāuzkož, ko sauc par dzeguzes kumosu.
- ▶ Kad dzeguze pavasarī iesāk kūkot, tad tik gadu cilvēks dzīvos, cik reiz viņš dzird dzeguzi kūkojam.
- ▶ Pirmo reizi dzirdot dzeguzi kūkojam, vajag skaitīt - cik reizes tā kūko, tad pēc tik gadiem apprecēsies.
- ▶ Kad dzeguzi dzird kūkojam pirmo reizi pavasarī un kabatā nav ne naža, ne naudas, tad būs visu gadu nabags.
- ▶ Ja dzeguze ilgi pēc Jāņiem kūko, tad būs neauglīgs gads un dārgi laiki.
- ▶ Kad vēl nav dzirdējis dzeguzi kūkojam un iet upē mazgāties, tad paliek slim.
- ▶ No tās dienas, kad dzirdēta dzeguze, var sākt basām kājām staigāt.
- ▶ Dzeguze beidz kūkot starp Jāņiem un Pēteriem un tad pārvēršas par vēja vanagu (zvirbuļu vanagu?).

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Baumanis J., Klimpiņš J. 1997. Putni Latvijā. Apgāds "Zvaigzne ABC". Rīga, 138.

Tīrmanis I. 2004. Dzeguzes rūpes par bezrūpīgu dzīvi. Vides Vēstis Nr. 7/8 (71).

Vilka I. 1995. Dzeguze. Enciklopēdija "Latvija un latvieši". Latvijas daba, 2. sēj. 20. lpp.

<https://lv.wikipedia.org/wiki/Dzeguze>

<http://www.latvijasdaba.lv/putni/cuculus-canorus-l/>

<https://sites.google.com/site/kasparsfunts/da%C5%BE%C4%81dieputnunosaukumi>

Latvijas nacionālais putns!

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Hordaiņi	<i>Chordata</i>
Apakštips	Mugurkaulnieki	<i>Vertebrata</i>
Klase	Putni	<i>Aves</i>
Kārta	Zvirbuļveidīgie	<i>Passeriformes</i>
Dzimta	Cielavu	<i>Motacillidae</i>
Ģints	Cielavas	<i>Motacilla</i>
Suga	Baltā cielava	<i>Motacilla alba</i>

Baltā cielava *Motacilla alba*

*baltā cielaviņa, cielaviņa, linu cielava, baltspārklīte, cielajiņa, cielavīte,
govju meita, zirga putns, baltā zielava, ciele, baltgalve, gludgalve,
glumgalvīte, cielavele*

Neliels putns, kura ķermeņa garums no knābja līdz astes galam ir ap 17 cm, aste gara – apmēram puse no ķermeņa garuma. Apspalvojums balts-pelēks-melnš: ķermeņa augšdaļa pelēka, vēders balts, arī acu un pieres zona balta, bet kakls un galvas virsa melna. Acis brūnas. Tēviņi pavasarī un vasarā ir nedaudz košāki par mātītēm. Dziesma – paklusa vidžināšana.

Pasaulē mīt 10 cilvēku sugas, Latvijā 4: bez baltās cilvēka vēl ir dzeltenā cilvēka, dzeltengalvas cilvēka (jeb citroncilvēka) un pelēkā cilvēka.

Baltās cielas atgriežas drīz pēc sniega nokušanas, parasti aprīļa sākumā, bet visagrākie novērojumi ir jau marta sākumā (pēdējo 15-20 gadu laikā agrākais novērojums ir 04.03., 2014.). Uz ziemošanas vietām dodas no augusta beigām līdz oktobra sākumam.

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais novērojums pavasarī.

Izplatība un skaits

Plaši izplatīta Eiropā un Āzijas centrālajā daļā. Ziemo Rietumeiropā.

Baltā cielava ir Latvijā parasta un izplatīta ligzdotāja, tās skaits tiek vērtēts 150 000-300 000 pāru, tomēr baltā cielava pieder pie sugām, kuru skaits Latvijā pēdējā laikā samazinās.

Dzīves veids un uzvedība

Baltā cielava sastopama atklātā teritorijā – bieži vien apdzīvotās vietās vai to tuvumā. Var ieraudzīt arī neaizaugušās ūdeņu malās, retāk purvos un izcirtumos. Barojas galvenokārt ar kukaiņiem. Cielava visu laiku atrodas kustībā – tekalē sīkiem solīšiem pa zemi, meklējot barību, ja sēž uz akmens vai kāda ciņa, tad augšup lejup cilā astīti. Tēviņam raksturīgā riesta uzvedība ir, kad tas, asti pa zemi vilkdams un dziedādams, grozās ap mātīti.

Ligzdas vietas ierīkošanā baltā cielava nav izvēlīga – to var atrast kādā pažobelē, sienas spraugā, malkas grēdā, akmeņu vai žaģaru kaudzē, pacerē vai tamlīdzīgās vietās. Ligzdu būvē no zariņiem, salmiņiem, zāles stiebriņiem, sūnām, izklāj ar dzīvnieku spalvām. Sezonā parasti 2 dējumi: maijā un jūnijā. Katrā dējuma 3-8 pelēki raibas olas. Pēc 12 dienu perēšanas izšķīļas mazuļi, kuri ligzdā pavada apmēram 2 nedēļas. Visu šo laiku abi vecāki čakli baro mazos, rijīgos putnēnus, pat tad, kad tie jau pametuši ligzdu.

Baltā cielava ir gājputns un augusta beigās dodas ziemot uz Ziemeļāfriku vai Dienvideiropu, kur nonāk oktobrī. Lido tikai diennakts gaišajā laikā. Diemžēl sīkie putni bieži pakļauti dažādām briesmām – nelabvēlīgiem laika apstākļiem ceļā, plēsēju asajiem nagiem, badam – tāpēc daudzi neizdzīvo. Tomēr dabā “par visu ir padomāts” – šī lielā atbiruma dēļ cielavām agri iestājas dzimumgatavība, un tās dēj olas jau nepilna gada vecumā, turklāt zudumus pārlidojumu laikā kompensē arī divi perējumi sezonā.

Interesanti

- ✓ Visu laiku tekalējam, rosoties vai bērnus barojot, cielaviņa Latvijas folklorā tiek uzskatīta par čakluma paraugu – bieži minēta pasakās par dzīvniekiem, kā arī ap 230 tautasdziesmās. Iespējams, tāpēc pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados baltā cielava tika nominēta par Latvijas nacionālo putnu, un tā ir attēlota arī Latvijas Ornitoloģijas biedrības logo.

Seni laika vērojumi

- ▶ Par deviņām dienām pēc tam, kad cielaviņas redzētas, upēs un ezeros iziet ledus.
- ▶ Veci ļaudis saka, kad cielava ierodoties, viņa izspārdot ledu, lai ietu ātrāki ārā.
- ▶ Ja cielaviņu pirmo reizi ierauga uz sausas vietas, tad būs sausa vasara, ja uz ūdens, tad slapja.

- ▶ Aumeistaros saka tā - kad pirmo reiz redz cielaviņu, tad pēc trīs dienām Gaujā iet ledus.
- ▶ Ja pavasari cielaviņu pirmo reiz redzot uz ūdens, tad nākošā vasara esot slapja.

Seni ticējumi

- ▶ Kad cielaviņu pirmo reizi mieta galā redz, tad laime, ja zemē, tad nelaime.
- ▶ Ja cielavu pavasarī redz laižamies, tad tai gadā būs čakls; bet ja redz stāvam, tad būs slinks.
- ▶ Ja jauni ļaudis pirmo reizi pavasarī redz divas cielaviņas, tad tanī vasarā apprecēsies.
- ▶ Ja cielaviņu pirmo reiz redz uz ūdens, tad būs bagāts gads.
- ▶ Ja cielavas lidinājas ap mājām, tad saimniekam gaidāmi viesi.
- ▶ Ja cielaviņu pirmo reizi redz uz jumta, tad tai gadā būs gari lini, bet govīm maz piena.
- ▶ Ja pavasarī cielaviņu pirmo reizi redz laižoties, tad gari lini aug; ja ūdens malā – daudz piena, un ja dubļos – biezs krējums.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

LOB 1998. Latvijas lauku putni. Rīga, 102. lpp.

Baumanis J., Klimpiņš J. 1997. Putni Latvijā. Apgāds "Zvaigzne ABC". Rīga, 170.

Tirmanis I. 2003. Latvijas nacionālais putns – baltā cielava. Vides Vēstis. Nr. 9. (62)

<http://ornitofaunistika.com/lvp/motalb.htm>

http://www.lob.lv/lv/g_putns/2004.php

<http://www.videsvestis.lv/content.asp?ID=87&what=18>

<http://www.latvijasdaba.lv/putni/motacilla-alba-l/>

https://lv.wikipedia.org/wiki/Balt%C4%81_cielava

Nedaudz lielāka par bezdelīgu – ķermeņa garums ap 16 cm, svars 35-55 g, spārnu izplētums 38-40 cm. Apspalvojums melni brūns, tikai uz pazodes mazs gaišs laukumiņš (atšķirībā no bezdelīgas un abām čurkstes sugām, kurām ir balta visa vēderpuse), no attāluma šo gaišo laukumiņu pat nevar redzēt. Lidojumā raksturīga sirpjveida spārnu forma, nelidojošā veidā piekļauti spārni ir garāki par nedaudz šķelto asti un krustojas uz muguras. Knābis svīrēm ļoti īss, bet spēcīgs. Arī kājas ļoti īsas – staigāšanai tās netiek izmantotas, tikai, lai ar asajiem nagiem (visi 4 nagi vērsti uz priekšu) pieķertos pie ēkas, mūra vai citas vertikālas virsmas. Svīres nekad nesēž uz namu jumtiem, elektrības vadiem un citām virsmām. No horizontālas virsmas svīrei grūti pacelties – ar lielām grūtībām viņa to spēj izdarīt, bet parasti gulēs bezspēcīgi zemē (šādā gadījumā visticamāk aizlidos, ja to pametīs gaisā). Dziesma: „svīr-svīr” – tieši raksturīgā dziesma ir par pamatu putna latviskajam nosaukumam.

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais novērojums pavasarī.

Svīre ir diezgan līdzīga bezdelīgai, tomēr nav pat sistemātiski radniecīga (bezdelīga ir pavisam citā dzimtā), kā arī tām ir virkne atšķirību.

Svīres ir gājputni, kuri Latvijā atgriežas salīdzinoši vēlu – maija vidū, jūnija sākumā. Agrākais svīres novērojums pēdējo 15 gadu laikā ir 27.04.2003. Vēlo atgriešanos var izskaidrot ar to, ka svīres barojas (un arī mazuļus baro) tikai ar kukaiņiem gaisā – tātad jāierodas tad, kad šādu kukaiņu ir pietiekoši daudz. Uz ziemošanas vietām Centrālajā Āfrikā atpakaļ dodas augustā, septembra sākumā.

Izplatība un skaits

Suga izplatīta visā Eiropā līdz pat Centrālajai Āzijai. Latvijā parasta ligzdotāja. Eiropā gandrīz 7 miljoni pāru, Latvijā 40 000-100 000 pāru.

Dzīves veids un uzvedība

Svīres var sastapt apdzīvotu vietu tuvumā, pilsētās, pie augstām ēkām un baznīcām, izcirtumos, kur blakus augsti, vēlams dobumaini koki. Neligzdojoši putni var būt sastopami virs jebkāda biotopa. Svīres ir vienīgie putni, kuri sava mūža lielāko daļu pavada lidojot. Lidojot tā gan paēd (turot atvērtu savu īso knābi un ķerot kukaiņus), gan padzeras (zemu laižoties virs ūdens), lidojumā svīres pat paguļ (ļaujot sevi nest gaisa plūsmām) un pat pārojas. Tā kā svīre gatava vairoties tikai 4. dzīves gadā, tad pirmos 3 dzīves gadus tā pavada nepārtraukti

lidojot. Lidojums svīrēm ir ļoti ātrs, straujš un spēcīgs, tā prot gan planēt, gan pikēt – ir īsts lidošanas virtuozs. Lido parasti 6-50 m augstumā, siltākā laikā pat virs 100 m augstumā. Tātad vienīgais laiks, kad svīre nelido, ir ligzdošanas laiks. Ligzdas lielākoties veido cilvēku mītnu sienu spraugās, nišās, pažobelēs, paspārnēs, arī koku dobumos (nereti dzeņu kaltos) un būrīšos (nomainot strazdus, kuru perējums jau aizlidojis). Ligzdas būvēšanā tiek izmantoti dažādi lidojumā uzķerti materiāli – salmi, lapas, pūkas un spalvas, salīmējot tos kopā ar svīres lipīgajām, ātri cietējošām siekalām. Rezultātā izveidojas tāda kā maza bļodiņa. Ligzdu pāris var izmantot atkārtoti arī nākošajā gadā, ja nepieciešams to tikai nedaudz pielabojot. Pāri parasti monogāmi, jaunu pāri veido tikai tad, ja viens no partneriem gājis bojā. Gadā 1 perējums, dējumā 1-3 baltas olas, mazuļus perē abi vecāki, bieži vien ligzdā uz olām tup pat abi kopā (īpaši, ja nelabvēlīgi laika apstākļi). Pēc apmēram 20 dienām izšķīļas kaili, nevarīgi mazuļi (ligzduļi). Vecāki tos baro ar kukaiņiem, tomēr nedaudz īpatnējā veidā – kukaiņi tiek ķerti lidojumā, turot atvērtu knābi, tā izdodas noķert vairāk kukaiņu, kurus salipinātus ar siekalām noglabā īpašā rīkles maisā, un mazulim tiek pasniegts šāds kukaiņu lipekļis. Vienā barošanas reizē var pabarot tikai vienu no mazuļiem. Ja uznāk nelabvēlīgi laika apstākļi, svīre un tās mazuļi spēj kādu laiku badoties – tie iegrimst tādā kā anabiozes stāvoklī. Diezgan bieži no perējuma izdzīvo tikai 1 mazulis. Jaunie putni ligzdu atstāj 5-8 nedēļu vecumā, lai vasaras beigās dotos tālajā ceļā uz Āfrikas vidieni.

Interesanti

- ✓ Svīre spēj attīstīt lidojuma ātrumu līdz 160 km stundā (ātrākais putns pasaulē ir piekūns, kurš var lidot ar ātrumu gandrīz 390 km stundā).
- ✓ Putns, kurš var lidot vairākus mēnešus bez apstājas.
- ✓ Medījot barību bērniem, svīre dienā var nolidot līdz 900 km.
- ✓ Gada laikā svīre nolido vismaz 200 000 km.

Seni ticējumi un laika vērojumi

- ▶ Kad balta svīre skrien pa lauku, tad snieg.
- ▶ Svīres nekad zemē nenolaižoties un ūdeni nedzerot – tām pietiekot ar gaisā noķerto kukaiņu šķidrumu.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

LOB 1998. Latvijas lauku putni. Rīga, 78. lpp.

Leja P. 1998. Svīre. Enciklopēdija "Latvija un latvieši". Latvijas daba, 5. sēj. 184. lpp.

Tīrmanis I. 2006. Gaisa putns Svīre. Vides Vēstis. Nr. 7/8 (91).

<https://lv.wikipedia.org/wiki/Sv%C4%ABre>

<http://www.dabasdati.lv/site/img/pub/1/2/127/1352885480.pdf>

<https://sites.google.com/site/kasparsfunts/da%C5%BE%C4%81dieputnunosaukumi>

http://www.lob.lv/lv/atlants/sugu_kartes.php?kods=apapu

ZĪDĪTĀJI

pirmais novērojums

ziemošana

Brūnais garausainis *Plecotus auritus*

Brūnais garausainis ir vidēja izmēra sikspārnis (ķermeņa garums: 41 - 53 mm). No visiem Latvijas sikspārņiem droši atšķirams pēc ļoti garajām, platajām un virs pieres kopā saaugušajām ausīm; nelidojošam dzīvniekam tās parasti nolocītas uz aizmuguri (kā āža ragi). Ziemas guļas laikā tās gan parasti aizlocītas aiz spārniem un redzamas tikai daļēji. Viegļāk saskatāms ir auss radziņš – apmēram 1 cm garš smails izaugums auss atveres priekšpusē. Retos gadījumos viena vai abas ausis ir izlaistas arī ziemas guļas laikā. Garausaiņu kažoks ir pelēcīgs vai gaiši brūns. Lidplēves, ausis un purns ir gaiši. Relatīvi lielas acis un plati spārni. Kopumā tas ir ievērojami gaišāks nekā ziemeļu sikspārnis vai Eiropas platausis.

Brūnais garausainis ir visbiežākā pagrabos ziemojošo sikspārņu suga. Pagrabos novērojams no oktobra sākuma līdz marta beigām vai aprīļa sākumam.

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Hordaiņi	<i>Chordata</i>
Klase	Zīdītāji	<i>Mammalia</i>
Kārta	Sikspārņu	<i>Chiroptera</i>
Apakškārta	Siksikspārņu	<i>Microchiroptera</i>
Dzimta	Gluddegunsikspārņu	<i>Vespertilionidae</i>
Ģints	Garausainis	<i>Plecotus</i>
Suga	Brūnais garausainis	<i>Plecotus auritus</i>

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais novērojums rudenī - ziemo pagrabā.
2. Beidzis ziemošanu - pagrabā vairs nav konstatēts.

Izplatība un skaits

Latvijā ziemas laikā atrasti deviņu sugu sikspārņi no 16 pavisam pie mums konstatētajām sugām. Astoņu sugu sikspārņi ziemo pazemes vai puspazemes mītnēs – alās, pagrabos, cietokšņos, tuneļos. Cilvēku izmantotos piemājas pagrabos līdz šim atrasti četrus sugu sikspārņus – brūnie garausaiņi *Plecotus auritus*, ziemeļu sikspārņi *Eptesicus nilssonii*, ūdeņu naktssikspārņi *Myotis daubentonii* un Eiropas platauši *Barbastella barbastellus*. Brūnais garausainis ir bieži sastopama suga visā Latvijas teritorijā, visu gadu (nometnieks).

Dzīves veids un uzvedība

Paslēptuvju izvēlē ļoti plastiska suga. Vasarā mātītes veido nelielas (līdz daži desmiti īpatņu) kolonijas ēku bēniņos, ārsienā spraugās, baznīcu torņos, koku dobumos, bieži putnu būros. Līdzīgas mītnes izmanto arī tēviņi un vientuļas mātītes. Ziemā dažāda tipa pazemes telpās – alās, pagrabos, bunkuros. Biežāk nekā citas sikspārņu sugas ziemo, karājoties pie pagraba griestiem, taču nereti slēpjas arī spraugās.

Vakaros izlido ļoti vēlu – dziļā krēslā vai tumsā. Medī gan mežos, gan apdzīvotās vietās, galvenokārt, lidinoties gar koku lapotnēm vai zemu virs pļavām. Lido ļoti lēni. Spēj plivināties gaisā uz vietas. Mēdz nolasīt no zariem un lapām nelidojošus kukaiņus, to kāpurus, zirnekļus.

Interesanti

- ✓ Ziemas guļas laikā sikspārņi ievērojami pazemina vielmaiņu, atdziestot līdz apkārtējās vides temperatūrai. Pagrabos tā parasti ir nedaudz grādus virs nulles.
- ✓ Ziemas laikā sikspārņi var bez ārējiem traucējumiem pamosties un mainīt savu guļas vietu, taču papildus iztraucēšana var paātrināt ziemas guļai uzkrāto tauku rezervju izsīkumu.
- ✓ Visas 16 sikspārņu sugas ir ar likumu aizsargātas un ir aizliegta to traucēšana ziemošanas vietās. Tomēr pagrabos ziemojošie sikspārņi ir pielāgojušies regulāriem pagrabu apmeklējumiem, un ikdienā īpaši piesardzības pasākumi nav nepieciešami.
- ✓ Lielākā sikspārņu ziemošanas vieta Latvijā ir Daugavpils cietoksnis. Sikspārņu pētnieki, veicot ikgadējo monitoringu Daugavpils cietokšņa telpās, ziemas vidū saskaitīja vairāk nekā 1300 sikspārņus! Vislielākajā skaitā cietoksnī ziemo ūdeņu naktssikspārņi - 90% no novēroto sikspārņu skaita.
- ✓ Iepazīsti visus pagrabos ziemojošos sikspārņus [noteicējā](#).

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Pētersons G., 2010. Sikspārņi ziemā. Vides Vēstis Nr. 6 (131).

<http://www.latvijasdaba.lv/ziditaji/plecotus-auritus-l/>

<http://latvijas.daba.lv/dzivnieki/hordainhi/ziiditaaji/sikspaarnei/>

<http://dabasdati.lv/site/img/pub/1/2/135/1355426514.pdf>

KUKAIŅI

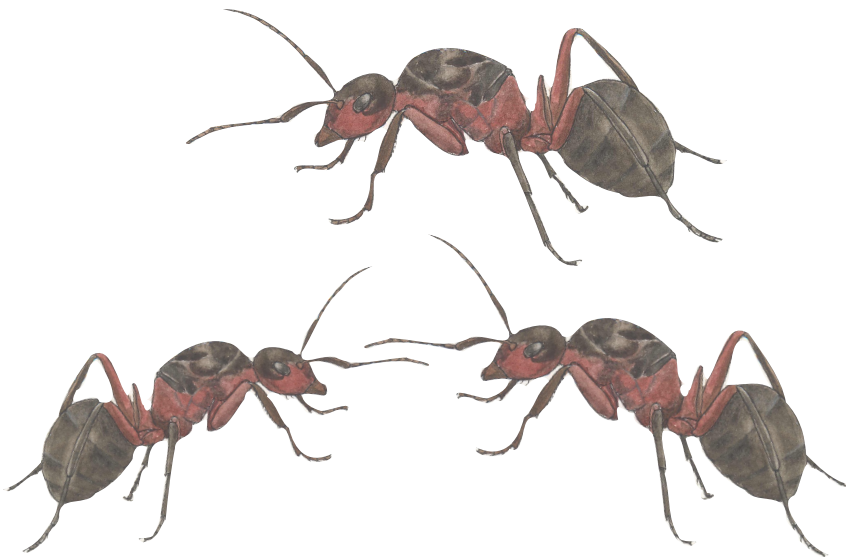
skudru pūžņa aktivitāte

pirmais novērojums pavasarī

pirmais oda dzēliens

Ar gaišāku toni norādīts laiks, kad var sākt
novērot fenoloģisko fāzi, taču parasti process
norit vēlāk - tas iekrāsots tumšākā tonī!

Rūsganā meža skudra *Formica rufa*

Skudrām ir sešas kājas un ķermenim ir trīs daļas: galva, krūtis un vēders. Darba skudras jeb neauglīgās mātītes ir 6-9 mm garas, tām ir lieli žokļi un, līdzīgi citām skudru sugām, tās spēj izdalīt skudrskābi, lai aizsargātos. Ķermeņa aizmugurē izteiktas tumšas joslas, priekšpuse oranži brūna. Mātītes un tēviņi ar spārniem ir lielāki par darba skudrām (9-11 mm gari). Darba skudras lidot nespēj.

Marta beigās, aprīļa sākumā saulainākās vietās lēnām sāk mosties skudras. Kad sniegs ir pavisam nokusis, skudru pūznī sākas īsta rosība, jo tām ir kur meklēt barību.

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Posmkāji	<i>Arthropoda</i>
Klase	Kukaiņi	<i>Insecta</i>
Kārta	Plēvspārņu	<i>Hymenoptera</i>
Dzimta	Skudru	<i>Formicidae</i>
Ģints	Meža skudras	<i>Formica</i>
Suga	Rūsganā meža skudra	<i>Formica rufa</i>

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Skudru pūžņa aktivitāte pavasara sākumā - pirmās skudras pamodušās un sākušās rosīties.

Izplatība un skaits

Rūsganā meža skudra ir viena no 50 Latvijā sastopamām skudru sugām. Meža skudru (*Formica*) ģintī Latvijā satopamas vairākas sugas, kuras pēc izskata ir grūti atšķirt, tādēļ tās apvienotas vienotā grupā: rūsganās meža skudras. Latvijā bieži sastopamas mežos un mežmalās. No skujām, skuju gabaliņiem, zāles stiebriņiem, sēkliņām, salmiņiem, koku mizas plēksnītēm un zariņiem veido mums tik labi pazīstamos kupolveida skudru pūžņus.

Skudru attīstības cikls

ola - kāpurs - kūniņa - pieaudzis kukainis

Darba skudras

Skudru mātes uzdevums ir dēt olas visu savu dzīvi (katru dienu izdēj ap 300 olu, gan tikai kādus 4 mēnešus gadā), kuras darba skudras aiznes uz citu pūžņa kambari. No olām izšķīļas kāpuri, kurus skudru aukles baro ar šķidru barību, ko atrij no gužas un papildus viņiem dod arī citu kukaiņu un kāpuru gabaliņus. Kad kāpuri ir izauguši, tie izveido cietu apvalku un kļūst par kūniņām. Kūniņā zem apvalka notiek brīnumaini procesi, kuros no kāpura izveidojas pieaugusi skudra. No olas izdēšanas līdz pieaugušai darba skudrai paiet 40 dienas.

Skudru mātes un tēvi

Pavasārī skudru māte izdēj olas, no kurām, kā parasti, attīstās kāpuri. Taču šos kāpurus skudras baro citādi – ar barību, kas sajaukta ar skudru organismā saražotām īpašām vielām un

uzkrātiem taukiem. No šādi barotiem kāpuriem attīstās skudras ar spārniem, nevis darba skudras. Māte izdēj vēl citas īpašas olas, no kurām radīsies skudru tēvi. Arī tie ir ar spārniem.

Kad no rītiem ir bezvējš un mitrs gaiss, tēvi un mātes sapulcējas pūžņa virspusē, lai vienlaicīgi sāktu lidot. Tēvi un mātes lidojumā atrod cits citu, nolaižas uz augiem, kur pārojas, un mātītes pēc tam spēs dēt olas. Tēviņi savu darbu ir izdarījuši, un pūznī vairs neviens viņus nepieņems. Paši barību iegūt viņi nemāk, tāpēc nobeidzas. Mātes nolauž spārnus, meklē vietu jaunas saimes veidošanai, vai nokļūst kādā pūznī un sāk dēt olas.

Dzīves veids un uzvedība

Rūsganās meža skudras, tāpat kā citas skudras ir sabiedriski kukaiņi – dzīvo saimēs ar sarežģītu struktūru un pienākumu sadali. Saimē ir viena vai vairākas mātītes un bezspārnu darba skudras, kas būtībā ir neattīstītas mātītes (rodas no neapaugļotām olām). Darba skudras veic daudz dažādus pienākumus – aprūpe un baro skudru māti, olas, kāpurus un kūniņas, kopj un paplašina pūzni, ārpus pūžņa – aizsargā to, vāc barību un papildina pūzni. Lai skudru pūznī uzturētu optimālu temperatūru un mitruma režīmu, darba skudras nemītīgi pārkārto un pārveido ligzdu, pārnēsā kāpurus un kūniņas no vienas vietas uz citu. Meža skudras no skujām un augu atliekām veido lielas ligzdas jeb skudru pūžņus. Šo skudru pūžņi spēj sasniegt metru un pat lielāku augstumu, tomēr daļa skudru mītnes atrodas pazemē, un to veido

daudzas ejas un kameras. Lielos skudru pūžnos var dzīvot vairāki simti tūkstoši darbu skudru un vairākas mātītes. Savā pūznī skudras pārziemo, vasarā pūznī viņas nakšņo un pārļaiž nelabvēlīgus laikapstākļus, piemēram, lietu. Ziemas laikā skudras nebarojas, tās pārziemo nekustīgi.

Rūsganās meža skudras ir diezgan teritoriāli agresīvas un var uzbrukt tuvumā esošām citu sugu skudrām. Māte var dēt olas citu meža skudru sugu ligzdās, ja tas ir bez savas mātes.

Pakļautās saimes darba skudras baro ienācējas – rūsganās meža skudras kāpurus. Kādu laiku eksistē jaukta saime, taču ienācējas gūst pārsvaru un pārņem pūzni savā pārraudzībā.

Barojas ar bezmugurkaulniekiem, ievērojamā skaitā arī ar mežsaimniecībai kaitīgajiem kāpuriem, pārtiek arī no augu valsts barības un kritušiem dzīvniekiem.

Interesanti

- ✓ Lai atrasto barību nogādātu pūznī, skudras iesmaržina taciņas, iegaumē orientierus takas malās – augus, čiekurus u.c. Smaržu skudras izstrādā pašas, un to uz takas atjauno, kamēr vien attiecīgā teritorijā atrodama barība.
- ✓ Pieaugušās skudras uztur savas saldumu “fabrikas” – laputis, no kurām iegūst medusrasu – saldu šķidrumu, kas rodas no izsūktās, bet nepārstrādātās augu sulas, ko laputis izdala ar izkārnījumiem. Skudras ar taustekļiem pieskaras laputīm un tās reaģē, izdala saldo pilienu.

- ✓ Pūznī vienmēr ir silti (25–29 grādi). Pastāvīgu temperatūru uztur skudras vēdinātājas, kas aiztaisa vai attaisa ventilācijas ejas.
- ✓ Tautā skudru kūniņas sauc par skudru olām. Tas ir nepareizi, jo oliņas skudru māte izdēj pašā sākumā un tās ir krietni mazākas par kūniņām. Skudru aukles kūniņas pienes tuvu pūžņa virspusei, kuru apspīd saule, un tur ir vissiltāk – tādēļ arī cilvēki tās pamana un nepareizi nosauc.
- ✓ Iepazīsti meža skudras Rudes dzīvi: www.videsgidi.lv/faili/Meza_skudra_Rude.pdf

Seni ticējumi un laika vērojumi

- ▶ Ja skudras rudenī savāc lielu pūzni – būs auksta ziema.
- ▶ Ja pavasarī, pirmo akmeni paceļot, zem tā atrod skudru – būs svētīgs gads; ja tārp – būs tukšs gads.
- ▶ Ja sniegs pavasarī vispirms kūst skudru pūžņu ziemeļu pusē – būs silta un gara vasara; ja dienvidu pusē – būs auksta un īsa vasara.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Šternbergs M., 1995. Mežskudras. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 3. Rīga, „Preses nams”.

Tīrmanis I., 2005. Kurš gan skudru nepazīst? Vides Vēstis Nr. 11 (84).

<http://www.dabasdati.lv/lv/article/sak-mosties-skudras/>

http://www.videsgidi.lv/faili/Meza_skudra_Rude.pdf

<http://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/lr/1270/skudru-puznis-tuvplana/>

https://en.wikipedia.org/wiki/Formica_rufa

Kamene *Bombus* sp.

Kamenes jeb zemes bites ir vidēji un lieli kukaiņi (ķermeņa garums 15-30 mm). Atšķirībā no bitēm tās ir druknākas, ar pūkaināku ķermeni, toties īsākiem spārniem. Uz pakajkājām kāmēm atrodas "kurvītis" ziedputekšņu vākšanai.

Kamenēm ir trīsdalīgs ķermenis, kas sastāv no galvas, krūtīm un vēdera, pie krūtīm atrodas 3 pāri kāju un 4 caurspīdīgi, dzīsloti plēvesveida spārni. Aizmugurējais pāris ir īsāks kā priekšējais. Galvas sānos atrodas pāris lielu salikto acu, galvas virspusē atrodas 3 mazas parastās actiņas, bet galvas priekšpusē pāris taustekļu un mutes orgāni.

Siltākā pavasarī, pirmās kameņes līdināmiēs pie pašas zemes vai staigājam pa zemi un dažādiem priekšmetiem, var novērot jau aprīļa otrā pusē. Tās ir kameņu mātītes, kuras veiksmīgi pārziemojušas un meklē piemērotu vietīņu ligzdas ierīkošanai. Maijā viņas jau aktīvi rosās uz ziedošiem blīgznu pūpoliem un citu augu ziediem.

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Posmkāji	<i>Arthropoda</i>
Klase	Kukaiņi	<i>Insecta</i>
Kārta	Plēvspārņu	<i>Hymenoptera</i>
Dzimta	Bišu	<i>Apidae</i>
Ģints	Kamenes	<i>Bombus</i>

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais novērojums pavasarī.

Izplatība un skaits

Latvijā konstatētas vismaz 22 kameņu sugas, no tām biežāk sastopamās sugas ir melnā, lauka un akmeņu kamene. Viena no Latvijā biežāk sastopamajām ir 2,5 cm gara, gandrīz pilnīgi melna (tikai vēdergals oranžsarkans) kamene, kas ligzdo akmeņu kaudzēs, zem akmeņiem, zem ķieģeļiem, ieplaisājušās ēku sienās un tamlīdzīgās vietās. Tā ir akmeņu kamene.

Pasaulē zināmas vairāk nekā 250 sugas. Pamatā dzīvo ziemeļu puslodes mērenajā joslā, lai gan dažas sugas mājā Dienvidamerikā un Dienvidaustrumāzijā.

Dzīves veids un uzvedība

PKamenes dzīvo viengadīgās saimēs un vasaras beigās tajā ir līdz pat 200 īpatņu – apaugļotas mātītes, tēviņi un neapaugļotas mātītes jeb darba kameses. Atkarībā no sugas, savas ligzdas ierīko gan virszemē – akmeņu kaudzēs vai zem tām, ēku sienās un tamlīdzīgās vietās, gan pazemē – piemeklējot jau gatavas aliņas, ejas, spraugas vai vecus peļveidīgo grauzēju midzeņus.

Līdzīgi kā medus bites kameses barojas ar nektāru un kāpurus baro ar ziedputekšņiem. Kameses ir spēcīgas un spēj atdarīt arī noslēgtus ziedus.

Vecā saime rudenī iznīkst, pārziemo tikai jaunās, apaugļotās mātītes, kuras pirmās redzam pavasarī, meklējot piemērotu vietu ligzdas ierīkošanai. Ligzda ir lodveidīga, būvēta no

augu materiāla – zāles, sūnām u.c. Ligzdas iekšpusi klāj plāna vaska kārtiņa. Pēc tam no siekalām, vaska un ziedputekšņu maisījuma tiek būvēta paliela kāpuru šūna. Kāpuriem mātīte izveido tikai vienu šūnu, tad tiek uzbūvētas vairākas mazākas šūnas medus glabāšanai savām vajadzībām un kāpuru barības glabāšanai. Šūnas tiek novietotas kā pagadās, bez noteiktas kārtības. Tad mātīte kāpuru šūnā iedēj dažas oliņas.

Tiklīdz no oliņām izšķīļas pirmie kāpuri, tautā dēvēti par periem, māte apsargā un aprūpē pēcnācējus, un vienlaikus turpina pakāpeniski pavairot kāpuru šūnas. Kad kāpuri ir apmēram pusotru nedēļu veci, tie izveido ap sevi plānu zīdaiņu kokonu, tajā iekūņojoties. Pēc pusotras nedēļas no kūniņām izšķīļas jaunās darba kameses, kas ir sterilas mātītes. Tās ir daudz mazākas par savu māti. Olu dējeklis tām ir pārveidojies par dzeloni. Kopš ligzdā izšķīlušās darba kameses, kas paveic visus darbus, ciltsmāte vairs nekad nepamet ligzdu – dēj tikai olas un ēd.

Jūlija vidū, kad darba kameņu ir pietiekami daudz, tiek izdēti un izaudzināti jaunie tēviņi un pilnvērtīgas mātītes, kas drīz pēc izšķīlšanās pamet ligzdu. Tēviņu vienīgais pienākums ir atrast un apaugļot jaunās mātītes.

Interesanti

- ✓ Kameses māk sasildīt sevi, darbinot īpašus krūšu muskuļus. Kukainis nekustas, bet tomēr zum – darbojas šie muskuļi!

- ✓ Kamenēm ir krietni garāks diennakts aktivitātes periods: no rītiem tās pamet ligzdu nedaudz agrāk, bet atgriežas tajā daudz vēlāk par bitēm – pēc saulrieta.
- ✓ Kamenes ir ļoti nozīmīgs apputeksnētājs, jo tās ar savu garo snuķīti var aizsniegt nektāru tādos ziedos, kuros citi kukaiņi to nespēj.
- ✓ Darba kamenēm, tāpat kā darba bitēm, vēderiņa galā atrodas dzelonis un uz vēdera dziedzeri, kas izdala vasku. Dzelonis nav atskabargains kā bitēm, un kamene spēj dzelt vairākas reizes, lai gan tās nav agresīvas un dzeļ tikai, lai aizsargātu ligzdu vai sevi.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Šternbergs M., 1995. Kamenes (*Bombus*). Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 2. Rīga, „Preses nams”.

Tīrmanis I., 2006. Kamenes mūžs. Vides Vēstis Nr. 5/6 (90).

<https://lv.wikipedia.org/wiki/Kamenes>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Bumblebee>

Krūkļu baltenis jeb citrontauriņš *Gonepteryx rhamni*

Krūkļu baltenis ir vidēji liels tauriņš, kura spārnu izpletums ir 52-64 mm. Abi dzimumi ir dzeltenā krāsā un uz katra spārna pa vienam nelielam oranžam plankumam, tomēr mātītes ir bālākas, zaļganākas, bet tēviņi košāk dzelteni. Šie tauriņi gandrīz nekad nesēž ar izplestiem spārniem, tie parasti ir sakļauti. Krūkļu balteņi ir īsti maskēšanās meistari – bāli zaļgie (no apakšpuses) sirpjveida spārni ar redzamajām spārnu “vēnām” atgādina lapas un padara tauriņu gandrīz nemanāmu miera stāvoklī vai pārziemojot.

Krūkļu baltenis ir vienīgais dzeltenzaļais tauriņš agri pavasarī, novērojams jau martā, jo pārziemo kā pieauguši kukaiņi, nevis kūniņas.

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Posmkāji	<i>Arthropoda</i>
Apakštips	Traheāti	<i>Tracheata</i>
Klase	Kukaiņi	<i>Insecta</i>
Kārta	Tauriņi	<i>Lepidoptera</i>
Dzimta	Balteņi	<i>Pieridae</i>
Ģints	Baltenis	<i>Gonepteryx</i>
Suga	Krūkļu baltenis	<i>Gonepteryx rhamni</i>

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais novērojums pavasarī.

Izplatība un skaits

Latvijā konstatētas 14 balteņu dzimtas sugas (visā pasaulē ~1100 sugu). Starp balteņiem ir vairākas pie mums parastākās dienastauriņu sugas, piemēram, kāpostu baltenis *Pieris brassicae* un rāceņu baltenis *Artogeia rapae*. Viens no pirmajiem dienastauriņiem, kuru var novērot jau agrā pavasarī, ir krūkļu baltenis jeb citrontauriņš *Gonepteryx rhamni*. Tie ir no ziemas miega atmodušies pārziemojušie īpatņi. Krūkļu baltenis ir ļoti bieži sastopama suga Latvijā. Apdzīvo dažādus biotopus un bieži novērojams arī pilsētas dārzos un parkos. Krūkļu baltenis sastopams gandrīz visā Eiropā, izņemot Skotiju un Skandināvijas ziemeļus. Ārpus Eiropas – Ziemeļāfrikā un Āzijā līdz Mongolijas austrumiem.

Dzīves veids un uzvedība

Krūkļu baltenis ir viens no tauriņiem ar visgarāko dzīves ciklu – līdz pat 12 mēnešiem, lai gan lielāko daļu no šī laika tas pavada pārziemojot. Pēc ziemošanas tie kļūst aktīvi līdz ar pirmajām siltajām pavasara dienām – parasti martā.

Galvenais kāpuru barības augs ir pabērzu dzimtas krūms – parastais krūklis *Frangula alnus* un parastais pabērzs *Rhamnus cathartica*. Aprīlī, maijā uz šiem konkrēto sugu krūmiem tiek dētas oliņas. Krūkļu balteņiem ir tikai viena paaudze gadā. Gan kāpurs, gan kūniņa ir zaļā krāsā un ļoti labi saplūst ar zaļajām krūmu lapām. Jūnija beigās, jūlija sākumā no kūniņas izšķīļas pieaudzis tauriņš, kas visu vasaru barojas ar dažādu augu

nektāru, uzkrājot enerģijas rezerves ziemošanai. Ziemošanas vietu meklēšanu uzsāk jau augusta beigās vai septembra sākumā. Pārziemo kā pieauguši īpatņi zem mūžzaļu koku un krūmu lapām, piemēram, zem brūkļu lapām.

Interesanti

- ✓ Tauriņš angļu valodā ir “butterfly”, kas iespējams ir cēlies no krūkļu balteņa, kuru angļu naturālisti sākotnēji sauca par “butter-coloured fly”, kas latviski būtu sviesta krāsas muša.
- ✓ Krūkļu baltenis ir viena no 5-6 Latvijas tauriņu sugām, kura pārziemo pieauguša īpatņa izskatā.
- ✓ Pirmos pavasarī redzēsim tos tauriņus, kas ziemu pavadījuši kā pieauguši kukaiņi. Latvijā tie ir krūkļu baltenis, parastais nātru raibenis, bērzu raibenis, papuves raibenis, acainais nātru raibenis un, iespējams, lielais nātru raibenis.
- ✓ Ziemošanas laikā tauriņu organismā samazinās ūdens daudzums, pēc funkcijām cilvēka asinīm līdzīgais šķidrums, kas sastāv no taukiem, olbaltumvielām un cukuriem – hemolimfa – kļūst biezāka un darbojas kā antifrīzs.
- ✓ Ja tauriņi un citi kukaiņi pavada auksto laiku Tavā mājā, pirms kurināšanas salasi ziemoņus, un, nesildot rokās, aiznest tos uz kādu citu ēku, ko nav paredzēts apsildīt, piemēram, šķūni vai pagrabu.

Seni ticējumi

- Ja pavasarī pirmo pamana dzeltenu tauriņu – būs karsta vasara; ja baltu – būs mīlīga vasara; ja tumšu vai raibu – būs lietaina vasara.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

<http://www.learnaboutbutterflies.com/Britain%20-%20Gonepteryx%20rhamni.htm>

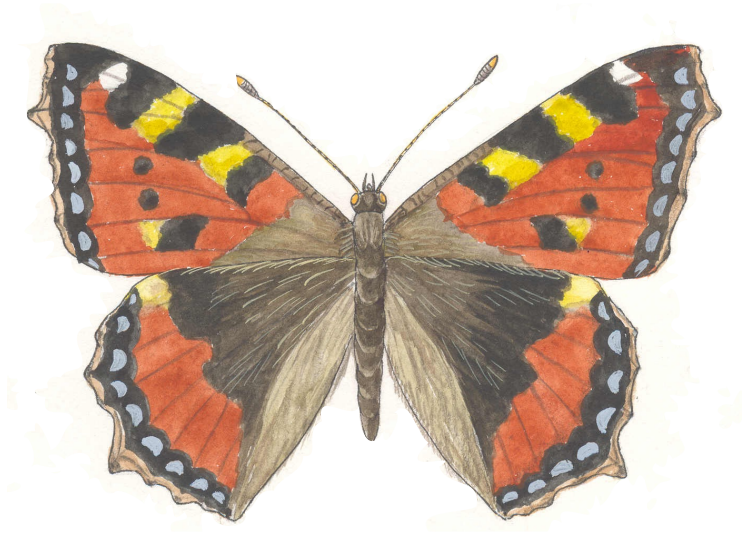
<https://granthamecology.wordpress.com/2014/03/11/brimstone-butterflies-the-perfect-harbinger-of-spring/>

https://en.wikipedia.org/wiki/Gonepteryx_rhamni

<http://dabasdati.lv/lv/article/dienas-aurinu-pasleptuves-ziema/2011/>

<http://latvijas.daba.lv/dzivnieki/posmkaaji/kukainhi/aurinhi/>

Parastais nātru raibenis *Aglais urticae*

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Posmkāji	<i>Arthropoda</i>
Apakštips	Traheāti	<i>Tracheata</i>
Klase	Kukaiņi	<i>Insecta</i>
Kārta	Tauriņi	<i>Lepidoptera</i>
Dzimta	Raibeņi	<i>Nymphalidae</i>
Ģints	Raibenis	<i>Aglais</i>
Suga	Parastais nātru raibenis	<i>Aglais urticae</i>

Parastais nātru raibenis ir neliels (spārnu izpletums 46-52 mm), bieži izplatīts 'klasiskais' oranži raibais raibenis. Atšķirībā no citām līdzīgām raibeņu sugām tam gan gar priekšspārnu, gan gar pakājspārnu ārmalu iet labi izteikta, gaiši zilu laukumiņu josla. Priekšspārnu centrālajā daļā ir tikai 3 melni plankumi – divi nelieli melni un viens liels dzeltenmelns plankums. Bieži novērojams ar atplestiem spārniem. Kā jau visiem raibeņiem spārnu apakša ir neuzkrītoša, lai labāk saplūstu ar apkārtni – aizmugurējo spārnu apakša ir tumši brūna, gandrīz melna ar gaišu ārējo malu, priekšējo spārnu apakšpuse ir gaiši brūna.

Līdzīgas sugas ir augļkoku un kārklu raibeņi, taču tie ir izteikti lielāki, priekšspārnu ārējā mala bez izteiktas zilu laukumiņu joslas, priekšspārna centrālajā daļā četri, nevis trīs melni plankumi un pakaspārns melns tikai tā stūrī.

Vieni no pirmajiem tauriņiem, kas izlido marta otrā pusē. Lielākā skaitā novērojami no aprīļa sākuma/vidus un var būt sastopami līdz maija beigām.

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais novērojums pavasarī.

Izplatība un skaits

Raibeņi (*Nymphalinae*) ir daudzveidīga tauriņu dzimta, kuru Latvijā pārstāv 57 sugas (pasaulē ~6000 sugu). Tie ir pavasara tauriņi, ar kuriem cilvēki saskaras visbiežāk, tie pieder *Nymphalinae* apakšdzimtai, kurai gan nav latviskais nosaukums, taču tos nosacīti varētu saukt par "īstajiem raibeņiem". No šīs apakšdzimtas pie mums sastopamas 10 sugas.

Pēc pārziemošanas līdz ar pirmajām siltajām dienām parastais nātru raibenis kļūst aktīvs. Tas ir visbiežāk sastopamais no raibajiem pavasara tauriņiem, kas nereti redzams arī samērā lielā skaitā. Nātru raibeņi sastopami praktiski jebkur, pilsētas dārzus un parkus ieskaitot, tomēr biežāk novērojams mežmalās, pļavās un citās lauku ainavās. Pasaulē sastopams Eirāzijas mērenajā joslā, sākot ar Eiropu izplatības areāla rietumos un cauri Tuvajiem Austrumiem, Centrālāzijai, Sibīrijai, Ķīnai, Mongolijai austrumu virzienā līdz Korejai un Japānai. Sastopami visur, kur aug lielā nātre, uz kuras lapām parastais nātru raibenis dēj olas.

Dzīves veids un uzvedība

Parastais nātru raibenis pārziemo pieauguša tauriņa izskatā un pēc ziemošanas tie kļūst aktīvi līdz ar pirmajām siltajām pavasara dienām – marta beigās, aprīļa sākumā.

Kāpuri barojas praktiski vienīgi ar lielajām nātrēm *Urtica dioica*, kas jau norādīts arī tauriņa nosaukumā – parastais nātru

raibenis *Aglais urticae*. Kā alternatīvs barības augs ir minēts arī parastais apinis *Humulus lupulus*. Kāpuri uz barības augiem var būt sastopami no maija līdz augusta vidum un to iekūņošanās sākas jūnija sākumā. Parasti gadā viena paaudze, bet siltos gados var attīstīties divas paaudzes. Tad tauriņi var izlidot pat septembra sākumā, taču parasti tas notiek jūnija beigās/jūlija sākumā. Parastie nātru raibeņi bieži novērojami barojoties ar dažādu ziedu nektāru.

Tie lido līdz vēlam rudenim, kad dodas pārziemot vēsās, tumšās vietās - māju pagrabos, malkas šķūņos, alās, koku dobumos.

Interesanti

- ✓ Iespējams, ka parastais nātru raibenis ir viens no vissenākajiem tauriņiem, kurš eksistējis uz zemes, jo fosilijās atrastais *Aglais karaganica* ir tik līdzīgs mūsdienu parstajam nātru raibenim (*Aglais urticae*), ka praktiski neatšķiras un tā vecums datēts kā 15 miljoni gadu!
- ✓ Parastais nātru raibenis ir viena no 5-6 Latvijas tauriņu sugām, kura pārziemo pieauguša īpatņa izskatā.
- ✓ Pirmos pavasarī redzēsīm tos tauriņus, kas ziemu pavadījuši kā pieauguši kukaiņi. Latvijā tie ir krūkļu baltenis, parastais nātru raibenis, bērzu raibenis, papuves raibenis, acainais nātru raibenis un, iespējams, lielais nātru raibenis.

- ✓ Ziemošanas laikā tauriņu organismā samazinās ūdens daudzums, pēc funkcijām cilvēka asinīm līdzīgais šķidrums, kas sastāv no taukiem, olbaltumvielām un cukuriem – hemolimfa – kļūst biezāka un darbojas kā antifrīzs.
- ✓ Ja tauriņi un citi kukaiņi pavada auksto laiku Tavā mājā, pirms kurināšanas salasi ziemotājus, un, nesildot rokās, aiznest tos uz kādu citu ēku, ko nav paredzēts apsildīt, piemēram, šķūni vai pagrabu.

Seni ticējumi

- Ja pavasarī pirmo pamana dzeltenu tauriņu – būs karsta vasara; ja baltu – būs mīlīga vasara; ja tumšu vai raibu – būs lietaina vasara.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

<http://www.learnaboutbutterflies.com/Britain%20-%20Aglais%20urticae.htm>

<http://dabasdati.lv/site/img/pub/1/2/46/1336567356.pdf>

<https://granthamecology.wordpress.com/2014/03/11/brimstone-butterflies-the-perfect-harbinger-of-spring/>

http://www.wikiwand.com/en/Small_tortoiseshell

<http://dabasdati.lv/lv/article/dienas-taurinu-pasleptuves-ziema/2011/>

<http://latvijas.daba.lv/dzivnieki/posmkaaji/kukainhi/taurinhi/#v59>

A detailed illustration of a butterfly, likely a member of the Pieridae family. The wings are primarily green with yellowish-green areas, particularly on the forewings. The wings are covered in fine, dark spots and have a slightly fringed or scalloped edge. The body is very fuzzy or hairy, with a brownish-grey color. The antennae are long and segmented, with a distinct black and white pattern. The legs are also visible, showing a similar black and white pattern. The butterfly is shown from a side profile, facing right.

Aveņu astainītis sāk lidot aprīļa beigās – novērojams purvos, purvu malās, priežu mežos. Bieži novērojami lidojam vairāki tauriņi vienkopus.

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Posmkāji	<i>Arthropoda</i>
Apakštips	Traheāti	<i>Tracheata</i>
Klase	Kukaiņi	<i>Insecta</i>
Kārta	Tauriņi	<i>Lepidoptera</i>
Dzimta	Zeltainīšu (zilenīšu)	<i>Lycaenidae</i>
Apakšdzimta	Astainīši	<i>Theclinae</i>
Ģints	Zaļie astainīši	<i>Callophrys</i>
Suga	Aveņu astainītis	<i>Callophrys rubi</i>

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

JAN	FEB	MAR	APR	MAI	JUN	JUL	AUG	SEP	OKT	NOV	DEC

Izplatība un skaits

Latvijā ir sastopama 31 zeltainīšu (zilenīšu) dzimtas suga no trijām apakšdzimtām (pasaulē ~5200 sugas). Bez klasiskajiem zilenīšiem šajā dzimtā ietilpst arī tādi tauriņi kā astainīši, zefīri un zeltainīši.

Aveņu astainītis ir viens no pirmajiem pavasara tauriņiem – sāk lidot aprīļa beigās. Sastopams purvos, purvu malās, priežu mežos un līdzīgās vietās. Maijā purvos aveņu astainīši var būt sastopami masveidā. Atsevišķus tauriņus ir iespējams novērot pat līdz Jāņiem.

Suga plaši izplatīta visā Latvijas teritorijā. Pasaulē – Eirāzijā, Ziemeļāfrikā.

Dzīves veids un uzvedība

Sezonā viena paaudze, pārziemo kūniņas stadijā. Tauriņi izlido aprīlī, vēsākos pavasaros maija sākumā un novērojami līdz jūnijam. Oļas tiek dētas pa vienai. Kāpurs (jūnijā – jūlijā) dzīvo un barojas uz avenēm, mellenēm un zilenēm, vaivariņiem, bērziem, āboliņiem u.c. augiem. Kā kūniņa pārziemo zemsedzē zem akmeņiem, nokritušām lapām.

Interesanti

- ✓ Kūniņa spēj “dziedāt” – izdot čīkstošu skaņu, kas, kā izrādās, pievilina skudras, un tās kūniņu ienes pazemē pārziemot savā pūznī. Kūniņa izdala saldu šķidrumu, ko skudras dzer, savukārt kūniņa ir pasargāta no citiem uzbrucējiem.

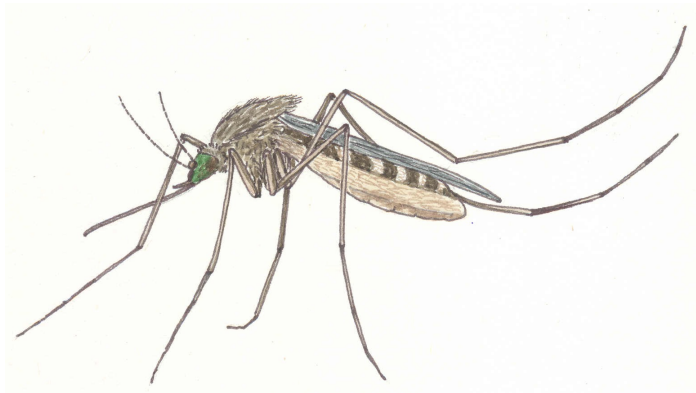
Izmantotā literatūra un interneta vietnes

<http://www.learnaboutbutterflies.com/Britain%20-%20Callophrys%20rubi.htm>

<http://dabasdati.lv/site/img/pub/1/2/147/1358159007.pdf>

https://en.wikipedia.org/wiki/Green_hairstreak

Parastais ods *Culex pipiens*

Parastais ods ir vidēji liels odveidīgais, kura ķermeņa garums 3-7 mm. Mātītes ir lielākas nekā tēviņi, kā arī tēviņus var viegli atšķirt pēc ķemmveidīgajiem (zarotajiem) taustekļiem. Šie taustekļi ir skaņas jutīgi, tādēļ odu tēviņi spējot atšķirt savas sugas mātītes spārnu vēdu skaņas frekvenci.

Pirmos odu dzēlienus varam gaidīt jau maijā un tā līdz pat vēlam rudenim!

Valsts	Dzīvnieki	<i>Animala</i>
Tips	Posmkāji	<i>Arthropoda</i>
Klase	Kukaiņi	<i>Insecta</i>
Kārta	Divspārņi	<i>Diptera</i>
Dzimta	Dzēlējodi	<i>Culicidae</i>
Ģints	Ods	<i>Culex</i>
Suga	Parastais ods	<i>Culex pipiens</i>

Novērojamās fenoloģiskās fāzes

1. Pirmais oda dzēliens.

Izplatība un skaits

Latvijā konstatētas 27 dzelējodu sugas, pasaulē dzīvo vairāk kā 1600 sugas. Parastie odi sastopami un ir aktīvi mitrās, ēnainās vietās mežos un krūmājos. Visaktīvākie tie ir vakaros un naktīs, kā arī apmākušās dienās. Šī suga bieži novērojama arī pilsētās, kur nereti mitros pagrabos savairojas lielā skaitā. Odu (*Culex*) ģints odi ir plaši izplatīti visā pasaulē.

Dzīves veids un uzvedība

Asinis sūc tikai odu mātītes, jo to olbaltums nepieciešams 120–350 olu veidošanai, un tikai necīga daļa izsūkto asiņu tiek izmantota kā barība. Savukārt odu tēviņi pārtiek no augu nektāra. Pēc ieturēšanās odu mātītes dodas uz klusām vietām nobriedināt olas. Kad šis laiks pagājis, odu mātītes dodas piemērotas ūdenskrātuves meklējumos, lai tur sadētu olas. Lai olu dējums nenogrimtu, parasto odu mātīte kopā salīmē desmitiem olu. Pēc dažām dienām olu apvalki pārsprāgst, un ūdenī dodas odu mazuļi – kāpuri. Kāpuri dzīvo ūdeņos, kur nav zivju, piemēram, peļķēs vai ezeru un upju seklumā. Tie sastopami arī applūdušos pagrabos. Kāpuri barojas ar planktonu. Pēc četrām piecām ādas maiņām kāpurs pārvēršas par kūniņu, kur kāpurs pārtop par pieaugušu kukaini. Ja apkārtējā temperatūra nav zemāka par 24–27 grādiem, odu pilna attīstība ilgst 14–15 dienas.

Gadā odiem attīstās vairākas paaudzes; visbiežāk viņi pārziemo pieaugušā (imago) stadijā. Par ziemošanas vietām tiek izmantotas visdažādākās slēptuves, galvenokārt – dobumi, alas, pagrabi.

Interesanti

- ✓ Odi lido uz ķermeņa izstaroto siltumu un izelpoto gaisu, tos pievilina arī sviedru smaka. Savus upurus odi jūt un atrod jau 3, dažreiz pat 10–12 km attālumā.
- ✓ Odu mātīte vienā paņēmienā var izsūkt asiņu daudzumu, kas pārsniedz tās ķermeņa masu. Atsevišķos gadījumos pēc asins sūkšanas odu mātīte ar mokām var pacelties gaisā.
- ✓ Odu tēviņi ir labi apputeksnētāji – vislabāk apputeksnē augus ar atvērtām ziedkopām – piemēram, dilles, pienenes, bet ar snuķīšiem netiek klāt tauriņziežiem, piemēram, āboliņam.
- ✓ Odu mātīte cilvēka ādā ievada snuķi, uztāustot asinsvadu, no kura sūkt asinis. Kad tas izdarīts, tiek izdalītas siekalas, kas satur nervus paralizējošas vielas, kas ļauj atslābt muskuļiem, atvieglojot sūkšanas ātrumu. Tā kā cilvēka organisma imūnsistēma uz šīm siekalām reaģē, tiek izstrādāti antihistamīni, kas rada niezi ap oda sakosto vietu.

- ✓ Lielāko labumu dabai odi sniedz savā kāpuru stadijā, attīrot ūdeni dažādās ūdenstilpēs, jo tie darbojas kā mazi ūdensfiltri, kuros uzkrājas ūdenī esošās aļģes, baktērijas, sīkas augu daļiņas.
- ✓ Slapjo pagrabu dēļ odi ir kļuvuši par nopietnu problēmu daudzās lielās pilsētās ne tikai Latvijā, bet arī visā pasaulē. Īpaši labi odi jūtas metro pazemes sistēmās. Pasaules avīzes regulāri ziņo par odu uzbrukumiem cilvēkiem metro, pazemes pārejās un lielveikalos.

Seni ticējumi un laika vērojumi

- ▶ Ja vēlā rudenī atkal parādās odi – būs mīksta, silta ziema.
- ▶ Ja vienu odu nosit pirms Jāņiem – simt būs vietās, ja pēc Jāņiem – desmit būs vietā.
- ▶ Ja maijā daudz odu – būs bagāts rudens.
- ▶ Ja odi vakarā dejo mutuļos – būs karsts laiks.
- ▶ Ja odi, knišķi lido stabveidīgi – gaidāms vējš.
- ▶ Ja odi vēl pēc saules dejo – laiks nemainīsies.
- ▶ Ja odi zemu lido – būs lietus.
- ▶ Ja pavasarī daudz odu – būs slapja, lietaina vasara.

Izmantotā literatūra un interneta vietnes

Šternbergs M., 1997. Odu dzimta. Enciklopēdija Latvija un latvieši. Latvijas daba. 4. Rīga, „Preses nams”.

Savenkovs N., 2001. Odi – kukaiņu pasaules abinieki. Vides Vēstis Nr. 3/3 (38).

<http://latvijas.daba.lv/dzivnieki/posmkaaji/kukainhi/divsparnhi/#v99>

https://en.wikipedia.org/wiki/Culex_pipiens

<https://lv.wikipedia.org/wiki/Odveid%C4%ABgie>

<http://nra.lv/latvija/23341-pateicoties-labveligajiem-apstakliem-latvija-savairojusies-odi.htm>

<http://www.metapathogen.com/mosquito/culex/#brief-facts>